

Bárka 1997. 3.
Irodalmi és művészeti folyóirat

Tartalom

Tandori Dezső: Köv. kövön 3
Galway felé a vonat 5
Balla D. Károly: Számozott éveim 6
Asztalra borulva 7
Vörös István: A Dél Keresztje 8
Honvág a magasban 10
Határ Győző: A költészet kiskátéja 11
Nagy Mihály Tibor: Veled és Nélküled 23
Miféle csend? 23
Juhász Erzsébet. A távolságok csapdája 24
Oravecz Péter: Melyben Balassi hangját veszi kölcsön végső szavához 30
Részletek egy készülő ciklusból 31
Emmanuel Letourneux: Rendezetlen iratok dossziéja (Fordította: Takács M. József) 32
Fabó Kinga: Csak ha muszáj, samuráj 35
Az árnyék 36
Kiss Ottó: Egyenes kör 38
Újházy László: Intermezzo 55
Dermedő árnyékvilág 56
Sebeők János: Ki kérdezte a cápát? 57
Tarján Tamás: Magyarország nincs (Spiró György drámái - a Csirkefej után) 59
Elek Tibor: Idegen tollakkal ékesen, avagy a siker két arca 67

Képek

Borító 2.: Nyisztor János
Borító 3.: Nyisztor János
Borító 4.: Nyisztor János
9. oldal: Gubis Mihály
10. oldal: Várkonyi János
29. oldal: Gubis Mihály
31. oldal: Gubis Mihály
37. oldal: Gubis Mihály
56. oldal: Baji Miklós Zoltán
58. oldal: Csuta György
66. oldal: Baji Miklós Zoltán
75. oldal: Tóth Ernő

A fotókat készítette:

72., 73. oldal: Ilovsky Béla

E számunk szerzői

Balla D. Károly (Ungvár)
Elek Tibor (Gyula)
Fabó Kinga (Budapest)
Határ Győző (London)
Juhász Erzsébet (Újvidék)
Kiss Ottó (Gyula)
Letourneux, Emmanuel (Párizs)
Nagy Mihály Tibor (Békés)

Oravecz Péter (Budapest)
Sebeők János (Budapest)
Tandori Dezső (Budapest)
Tarján Tamás (Budapest)
Újházy László (Békéscsaba)
Vörös István (Budapest)

Tandori Dezső

Köv. kövön

„Nagy szív esett le a kövemről”

A madár? A tojás?
Nagy szív esett le
kövemről, soha-más
rejtelmesebbje:

Köv. kövön? Nem marad?
Kb. köbön halmozat?
Zuhogtok, nagy szívek,
az isten érti meg!

Az isten megérti,
a követ se sérti,
görgetem, förtelem,
fel sose törhetem.

Jön velem, maga a
hegy a kő, amelyre
feltolom, majd-hova,
mintha ő emelne:

Kigörgi ez a kő,
mindent le-
vethessen,
nem vagyok,
már csak ő,
koptatott
kegyence.

Temess be
kőtojás,
még-egy-se
-feltolás
hegyélre
cserébe
ne legyen

ne velem
legyen a
 bármi más,
madár vagy,
 vagy tojás,
ne jöjjön,
 ne múljon,
rám vissza
 guruljon,
nagy súlyod,
 mint felhő,
hadd higgyem:
 csak eljő,
el innen,
 ne mondjam,
súlyod ne
 gondoljam.
Érezni
 nem érzek,
itt bármi
 más: vétek.
Kő, meggörgettelek,
elkoptam, ég veled.

Galway felé a vonat

„Mindenkim meghalt”

Galway felé a vonat
szép Szent Patrik- napokat
 zötyögtet, a part fogad.
Ablakomból madarat
látok, búcsú szavakat
 hallok.

Zötyögök, nincs ok,
de ha pítymallok,
 ha el nem mállok!
Mosom a kezem,
nem fogy el velem,
 járjunk egyet Galwayben.

Galway, te vagy,
ki el nem hagy,
 a madártalan balhé,
fálnak megyek,
nem ismerék
 jó járást itt se éppen.

Sövénymadár

ha visszavár,
nézem elnyugvásukat,
nem idegen,
nem is nekem,
sírbozótot suttogat.

Véget ért velük a Nap,
kisüt, sötétül velem.

Balla D. Károly

Számozott éveim

Lehetnénk, ha már soha nem leszünk is:
csapongó mester és hiú tanítványa.
Te kő lettél és én csellengő kis kavics,
én lány agyag, te merev emléktábla.

Pedig járhatnánk a Parton vers-szavalva
és te rászoktatnál a trágár-szép szavakra
két azúros Lorca-sor között. Aztán
az elhagyott Veres Kocsma teraszán
karcos beregi bort ihatnánk bőszen
gőzölgő nyárban és sárgán érő őszben.

Járhatnánk együtt kacér kis lányokhoz,
kiken isten és ördög perelve osztoz,
s ha a vissza-úton, át lankán, halmokon,
botolva göröngyön, szállva messzi égen,
árokszálon hagynám elhányt örökségem -
te hús tenyeredbe fognád lázas homlokom.

Békülve kísérnék hazáit házig
(de hol van az a ház - és van-e még haza?)
várva, hogy Göncölök fénye újra lázít.
Hamiskás szavaid kifeslő igaza
döngene acélos érvek kusza ívein.
Így telnének lassú napok: számozott éveim.

Versek, bor, kicsalt szerelmek - minden más halott.
Ennyi, csak ennyi az élhető lét -
a többi pelyva, elázott avar, murva! ...
És részegen, bölcsességbe butulva
- tudva, hogy nem adod -
hajnalonta megkérném leányod kezét.

(1979-1997. aug.)

Asztalra borulva

Sámánok nyomán támad-e kedvünk
csakazértis megmenekednünk?!

Király László

Túl jók a verseid,
 okos-bús Királyom,
szépek, mint egy ódon
 árpádkori várrom,
szinte érzem, kövén
 hogy sóhajnyit állok:
pereg a vén idő,
 akár örök átok;
pereg a szó, akár
 kupicát ha inna
tele pálinkával
 jó Mózes Attila.
Mert bírni kell, mikor
 hiteknek akolja
pogányra ráfeszül,
 hát fojtsd alkoholba
könnyed s dühöd, habár
 józan fejjel mégis
részegítőbb minden
 Jelenés és Genézis.
Húzzál hát peckesen
 mindig rövidebbet;
teremtésben vesztes:
 büszkeséged szétvet.
Lehetsz polgár, mi több,
 önhitt ejropéer,
műtéteden mégis
 ázsiai éter
altat. Ébrenléted
 legyen kurta, véges:
aludj jól, álmot láss:
 sasok ahogy réges-
rég ide vezettek -
 itt nézz fel az Úrra,
s idd magad józanra,
 asztalra borulva.

(1997. júl.)

Vörös István

A Dél Keresztje

Mi itt, mi,
átkelés-lázban,
Paul Celan

A március érthetőbb mint a december.
Csütörtök éjjel nem tudtam aludni.
Mellettem a kisfiam, aki nem
sokkal korábban felsírt, és közénk
kéredzkedett, mellette a feleségem,
aki behozta. Aztán volt
fél óra álmom, amiből izzadt
homlokkal ébredtem, múltjon
el, oh Atyám, arra kérlek, tőlem
ez a keserű pohár, mondtam,
és nem is tudtam visszaaludni.
Reggel babsaláta. Fürdés langyos
vízben: Félregördül a malomkő.
Számlapján óra kismutatója fordul,
hétfő van, vasárnap? Mintha
hosszú kar nyúlna végig a hétvégén,
akár egy kriptabolton. Megmozdítja
a kőlapot fölöttem. A jelen tágulni
kezd, a volt és a lesz messze csúsznak,
egy hétben sétálhatok le-föl,
és emlékezni se kell, nem
kell a csütörtök éjszaka,
ahol lefelé mentem, ide, a kar
végignyúlik a sziklasíron. Félrelöki
a kőlapot: Az itt szétszóródik,
az ott közelbe jön: Nem vagyok.
Érzem az ujjait már az ajtón át.
Vagy ez csak a zuhanyrózsa
vízsugara? Félredobom, mint
az öngyilkos a van-t, mint Szent
Longinus a gátlásait, mikor lehajolt
a véres földért, a rózsa a fröcskölő
vítől táncolni kezd. Érzem
az ujjait végigszaladni a bordáimon.
Mintha gyökerek ereszkednének
belém. A nyitott fürdőszoba ajtón
besüt fényével a Dél Keresztje.
Egy részeg katona bejön, körbejár,

nem veszi észre, hogy számára
minden, ami most van, tiltott.
Élnie se lenne szabad. A növényeket
nézi. De nem talál rajtuk gyümölcsöt.
Túl lassú, nem látja a rózsá táncát.
Kimegy, újra elalszik. Vértek
zörögtek az éjszakában, ahogy néha
oroszlán ordítás hallatszik be
a sivatag felől. Szabad
vagyok, a katona még beszél
álmában. Aztán
csak motyog. Most nem
szabad zavarni.
Elzárom a csapot, a kád mellé
ömlött víz tükreben fiam nézi
magát. Délután megint
aludni fogunk,
megcsördül a telefon,
kint elszíneződött felhők. A történet
vége mindig ugyanaz,
és mindig más.

Honvágó a magasban

Itt valami kiesett az emlékezetből,
és fölfelé zuhan, mint a hidrogén,
a felszínre vetődik, bálna
a levegőért, beszívja a világűrt,
aztán talán újra lemerül közénk,
eszembe jut, ami kiesett - föl -,
jut tehát lefelé eszembe, mint
egy létra, amin föl-le járnak
angyalok, ha gondolkozol,
fölsz a világűrig, ha alszol,
a világűr leér a tarkódig,
lélegzés ez is, kint végre
elállt az eső, a fenyő zúg, de
napban áll, valami hiányzik,
nem emlékszem mi, de ez
már így marad, egy idegen
nyelv, amin legjobban beszélek,
egy idegen ember, aki beszél,
egy másik ember, aki nézem magam,
nem jut nekünk se kevesebb
se több, az udvar fölött
egy felhő, se le, se föl,
lélegzik a tegnap, jó lenne
aludni, fenyőfák, déli tíz óra
van, aludni visszafelé, itt valami
esni kezd az emlékezetben.

Határ Győző

A költészet kiskátéja

„La poésie est une religion sans espoir”.
Jean Cocteau, Journal d'un inconnu. -
(De L'Invisibilité)

Költészetközpontú országban felségsértés „kiskátét” írni a költésze-tről: Vaskos egzegéta kötetek elemzik szentírás-ként kezelt korpuszát az egyetemes költészetnek s ezek egyike-másika olyan különtermi erudíció, ahová csupán az illetékes mandarinoknak van szabad bejárása.

Már az is profanizálás, ha egy-két tentatív megállapítással közelebb rukkolunk demarkációs vonalaihoz - a költő-mandarinátus emez „állam-az-államban” enklávéjához; pl. annak elrebegésével, hogy ez a szentírás profán és nem minden esetben szentlélek-sugallta.

Pedig hogy a költészet nem megélhetés, hanem valami más, azt a nem-költészetközpontú országokban minden induló költő tudja, keservesen lakolja és odakészíti állát a felkopásnak: elismert, országos híru költők magánkiadásban jelentetik meg soványka köteteiket s a közönség a költészetnek hátat fordítva él.

De vajon ez olyan átokként nehezedik a költészetre?

Igazán olyan maradéktalan áldás, hogy az elsőkötetes ha beverekszí magát a költészet enklávéjába, a második, a harmadik kötet kigördülő futószőnyegén felhaladva - életbiztosításnak tekintheti a lírát?

Hogyan lehet a mesterség elkötelezett, ha a költészet nem úgy mesterség, ahogyan a többi? Köztudott, hogy költőnek lenni, azzá válni: egyfajta calling - hívás-hívítás-elhivatottság. De hogy történetesen te legyél az a kismizmizett, te, éppen te ez a hívást-hiába-váró?... Nos, akkor, bizony-bizony.

1) hasztalan gondolod, hogy nagy írhatnékodoban „a könnyebbik végén” fogod meg a dolgot, ha előszörre versekkel próbálkozol: Vélnéd, a „legkisebb ellenállás irányában” indulsz el; de fejeddel nekiverődve - gránitsziklába ütközöl

2) ne kezd a panaszkodáson. Az önsajnálát büdös: Legyen bár mégoly jó és igaz ezer okod az önsajnálatra, ha költészeted (mely még sehol) e rossz omen szerint, végig és váltig az önsajnálatból fog táplálkozni - egy gyeplórántással fogd vissza hintapegazusodat: Vonulj a pusztába, tégy penetencét és könyveld el megszégyenülésedet: a pokolba vezető út nem mindig sikerélményekkel van kikövezve

3) ne érezd fontosnak személyed. Ne traktáld az olvasót olyan személyes közlendőkkel, intim információkkal, amelyeknek számára-is-átváltható, általános érvénye nincs s azokkal azonosulni nem tud. Ha alkatod költőnek szánt - avagy megvannak alkatodban a költészet komponensei -, akkor amúgy is csupán az eszköznek érzed magad: alázatos és engedelmes eszköznek az inspiráció kezében

4) nincs modern és ósdi költészet; csak egyetlen költészet van - s annak ezerarcúságán ne fintorogva-kényeskedve, hanem szemérmes és szerény odaadással nézdelődjél; nem szégyen, ha nem győződ kinézni rajta magad

5) nem tudsz rímelni? Nem ismered az időmértéket, a prozodiát, a klasszikus versformákat?

Ne hazudozd magadnak, hogy „nem baj”: Más a mesterség fogásainak tudatos elhagyogatása és más a szántalmas ügyetlenkedés megszeppenése, a nemtudás, a „meg-se-próbálok, ki-nem-szarja-le” kacskabüszkesége. Figyeld meg a Bogos költő-bálgúnárt: inkább halva lássák, semhogy rímelésen, időmértékes verselésen éréjék; jobban szégyelli, mint a hippilány a szüzesség

gyalázatát...

Hogy az ilyen bájjúnár mi szánalomraméltó!... Tanuld meg, hogy nem restellnivaló a virtuozitás

6) stúdium az is - és mi hosszadalmas! - míglen megtanulod kikerülni a „tévesztőrímeket”, amelyeken az aretéje szerinti, eredeti isteni szándékát hordozó költemény gurulatot kap, eltéveszti önmagát és valami más lesz belőle: Amolyan „akarta-az-ördög” forma másmilyen költemény és még ha csinoska darab is: te nem akartad s ez nem te vagy.

Mint a gonoszkodó kísértetek a pusztában, amelyek éjszaka elforgatják az útjelző táblákat - olyanok a tévesztőrímek; nevük: légió

7) a tévesztőrímek elkerülésének gyakorlatát azután értékesítheted akkor is, amikor szabadverset, versprózát írsz. Még idejekorán felismered a hamis ingerületet; a nyelvi bizarrságok, talmi szó-smaragdok és szó-kárbunkulusok csábítását, amelyek csali-útra terelik szöveged: érdekeskedése erőltetett, ihletettsége lankad, üzenete nulla.

Az aztán csak az igazi vesztes a teremtésben: az üres verbalizáló

8) nagy az úristen szabadvers-állatkertje s ha ebben a tempóban szaporodik, csodaszörnyeivel betölti a földséget - mint a szalamandrák, Capeknél, amelyek eleszik alólunk.

E csodaállatok fő jellemzője, hogy a költészet hóhatár fölötti levegőjében képtelenek megélni és odadöglenek. Elképesztően kevés az olyan versszöveg, amelynek ihletettsége hiteles, hangszere híven közvetít - igazi üzenete van; épp ezért

9) csak akkor próbálkozz vele - hunyorogva, pajkos játékosan és szíved mélyén szabadkozva -, ha szólítanak és legalább egy ezredparányig felérsz magadban a megragadottságot

10) se versszámba, se költészszámba ne vedd, ha a prózavers (a) sorokba tördelődik, csupán mert ez a divatos hivalkodás (b) mert ez adja versi rangját: Adja? (c) mert soronként fizetik s így a portékáért több piculát kapsz (d) olyan földhözragadt, harmadrangú anekdotázás, amely a költészet hamis lobogója alatt hajózik; valójában sekélyes tárca, vékonypéznű próza, amely „nyílt sisakkal”, igazi műfájában a melegvizet sem keresné meg

11) a sorokba tördelés nálunk a német expresszionizmus bűne; nem Kassák tehet róla, hogy epigonjai visszaélnek vele.

Felejtik, hogy még a megrímelt költeménynél is, a sorokba tördelés a skolasztika szokása, a scriptoriumok leleménye, a századok közmegegyezése csupán, nem a Természet Szava; és ha a konszenzusról megfeledekzel, mit tapasztalsz? Tisztesség ne essék, szólván - még a rímpozícióba pöccintett névelővel, az enjembement-nal visszaélő modern mestereknél is mihamar kiderül, hogy „szonettjeikből” kihallod a prózát, melynek szintaxisa valamely, előtted rejtve maradó okból erőltetett.

Nem becsületesebb, akkor már, ha szabadversedet tömbbe szeded ?! Hiszen a tipográfia történetének ismeretében jól tudod, az utókor nyomdása - vagy másmilyen, elektronikus rögzítője - úgyis kiragadja efemer, halandó körvonaláiból a szöveg hangtestét, ha nem hullasz ki az idő rostáján és fennmaradásra méltónak találtatsz...

12) a költészet építőköve a fonéma , akár a nyelv - s ezt ne felejtse el; Marshall McLuhan figyelmeztetését nemkülönben -, hogy aki a fonéma ilyen-olyan rögzítéstechnikai megoldásaira épít (pl. magnóra-hangkulisszára vagy a papírra-nyomás, ill. a tipográfia vizuális, pszeudografikai lehetőségeire) - homokra épít: És ha olyanná lettem is, mint a zengő érc vagy a pengő cimbalom, ha költészet bennem nincsen, semmi vagyok

a költészet vagy hangzik, vagy - nincsen

hangteste megszületik benned és rezonálsz rá akkor is, ha alkalmazod Caesar bámulatos fortélyát és szájmozgás nélkül, „magadban” olvasod tartalmazóját és rögzítőjét, a hangjelek folydogáló sorát

13) nagyon nyomós oka kell legyen a sorokba tördelésnek. Ösztönösen kezd a tömbbe szedésen. De légyen bár akár a metrum, akár a megrímelt költemény, akár a kettő virtuóz mutatványa, és de légyen bár tömbbe szedett, hars lobogású prózavers vagy sárkányos lebegésű verspróza: versed maradjon költészet akkor is, ha nyakadban hordott, miniatürizált magnó-amulett a rögzítő-hordozója

14) versszöveged legyen ösztövé. Csínján bánni azzal az élesztővel: ne keleszd, ne dagaszd

szöveged: Ha 3-4 oldalon sem tudod „megverselve” elmondani, ne próbáld 300-400 oldalon. Az ilyen, könyvterjedelmű „eposz”, beóvakodva a 20. századba, az anakronizmusok egetkérő sírlárvája csupán és a műforma olyan megtévedése, mint a zenedráma. Az eposzok kompjá ahhoz a vontatókötélhez hurkolja jószerencséjét, hogy a „költői elvárások” szerint a rákondicionált olvasó majd úgy olvassa az eposzt, mint a bibliát. Meddig tart, amíg kiderül, hogy a könyvterjedelmű verses eposz nem a - biblia?! Ugyanaddig, amíg a magyar, a szertelen pretenciózus líra a honi irodalmi közszellemben is megkapja európai rangját, lefokozott besorolását és eddigi, vajákos, prófétikus szerepéből kibillen.

Ha verset írsz, ne a mai, a rákondicionált „verséhséghez” - hanem a félévszázaddal utánad következő versolvasó türelmetlenséghez mérjed magad. S léssen az a te katharizisod is, amikor a mai mértékadó, irodalmi kamaszmentalitásból kifürdekezel. Törekedj arra, hogy versszöveged legyen ösztövé

15) ne hívd ki vetékedőre a festőt, a muzsikust, a tudóst; mert az ő földjén alulmaradsz: Tisztázd magadban, mi az irodalom fajlagos eszköze és azon belül mi a költészet specifikuma: Ne hidd, hogy a műfajok felcserélhetők; tudd meg, ha beinvítálsz költészetedbe, a Gesamtkunstwerk - a döghalál

16) a költő, ha felteszi a gondolkozó-kalapját és nekibátorodva betéved a bölcelet palesztrálisaiba - csak filozófust majmoló pojáca marad.

A filozófus, ha - abban a hiszemben, hogy megtáltosodott s ő ezentúl már „a vízen jár” - rálép a költészet Genezáretjére: azon nyomban alásüllyed, mint az ólomsúlykó

17) ha hogy ihletem szólít és verset írok, kívülhagyom a filozófus tudását (mindentudó szkepszisét, imosztor polihisztorkodását) és elébecsuklom vajpipogyaságomban; és ott, ihletem markába omolva, teljes balgaságomban átadom magam a költészet megvilágosulásainak

18) ha elmerülök a bölcelet szemlélődéseiben, elzavarom barlangom elöl a költőt, jó messzire. Hogy ne kucorogjon-izegjen, mocorogjon-feszengjen ott nekem. A költészet a bölceletben hamiskártyás, tudása cinkelés; a világlustáinak oly hízelgő „útrövidítése” a tudáshoz - hazugság

19) hogy Hölderlin segítő és fogódzó a léttüneményen elmélkedőnek és a költő a bölceletben a látások alánkfüstölője - ez a század tévedése. Heidegger nem élt hiába...

20) „gondolati költészet”? Hivatásos naivisták delektálják magukat benne. Pedig látványa is mi szegényes: afféle shanty-town avagy bidonwille a bölcelet metropolisának tőszomszédságában

ha igazán vannak idetartozó mondanivalóid, légyen bár nyelvünk bármilyen elmaradott a modern bölcelet fogalomrendszerének befogadására - lépd át határát s hágy fel kaputornyának felvonóhidján az interkozmióba, hol is, kellő halmazállapot-változás után megpróbálkozhatasz vele. De vagy írd filozó-fíát, vagy maradj innen és tarts ki a líránál

21) akartok látni egy olyan kereszténységet, amely 600 millió thaumaturgoszból, halottámasztóból, prófétálóból, tüzes-nyelveken-szólóból áll? Ez volt a baja Szent Pálnak, a korintoszi gyülekezettel. Akárki, alighogy megtért, már mindjárt legalább-csodamívelő, legalább-halott-támasztó, legalább-prófétáló, legalább-tüzes-nyelveken-szólo akart lenni s mindebben túllicitálni a másikat: Ott fetrengtek a padlón, artikulálatlan szóalakzatokban kiöklendezve ki-ki a maga vízióját a szentlélek nyelvén, amelyen nem értett a kutya se, ők meg már nemcsak hogy nem értették: meg se hallgatták egymást...

Mi egyebet tehetett az apostol, mint hogy legorombította őket: jószágnyelveken szóltok, a nyelv a jelentéstől elválaszthatatlan.

Egy Weöresnek, egy Kálnokynak - nagyon-nagy nyelv művészeknek kell lennie annak, akinek műnyelvi kitalációinál érdemes elidőzni (elleshetetlen, ismételhetetlen a trükkje); ám ezek jelentősége sem nő túl az izgalmas tréfa - esetleg álomüzenetben kapott - tudós csintalankodás jelentőségén: Filológusok, nyelvész-pszichológusok ínycsokolatjai, a nyelv gyermekjátékai a nyelv gyermekszobájában

22) jaj, szeretett atyámfiái: magyarnak lenni kollektív neurózis (- így mondta Köstler). Szívem szakad

költőnemzetnek lenni nem kiváltság, hanem - úgyszólván - nemzeti terheltség

jó esetben is: árulkodó jele elszerencsétlenedésünknek, amiért ezzel a „valamivel”

kompenzálunk s ez a mi „valamink” költészetté dagad

lépő lábunk lelassító ödémája

gyökéresztő elefantiázisunk, amelyen megülve megfeneklünk; nyesegetjük, mert már elrákosodnék

a leghitványabb, leoperálható kötőszöveti burján a költészetben ez a valamiért-kompenzáló vajákolás

- a közéleti költészet -

fejedhez kapjál! térj észhez!

a tatárjárást csak három évig szenvedtük; de az angol szigetország a maga tatárjait két évszázadig sínylette és nem volt „nagykán”, hogy halála visszahívja hordáikat: A vadállatias, pogány vikingek, normannok, dánok egy évszázadig öldököltek-hatalmaskodtak s másik évszázadig eltartott, amíg megkeresztelkedtek, angollal-szásszal összeházasodtak, elkeveredtek: Európának nincs talpalatnyi földje, amely valamikor ne lett volna a hadak országútján; a nemzetek kincses történelmi csődtömege együtt és külön-külön: európai örökség - - -

ne hivatkozzunk sebeink „kiváltságára” s hegeit ne kompenzáljuk költészettel

23) ne gondoljuk, hogy költészetünk kivételes és hogy közéleti líránk a bokréta rajta

görcsösen hisszük, hogy költészetünk korpuszából „kirekeszthetetlen” és nem utasítható oda, ahová való: a publicisztikába

politikai, vallási, osztály-grávámenjeink lehetnek véresen igazak-fájdalmasak jogosak: foglalkozzanak velük a politikusok. Akinek ez a kizárólagos ihletése, az a költészet parazitája

bármilyen gorombán fogalmaz Dr. Samuel Johnson, a szabad szólás szigetországában senki sem akad fenn a szavak rikító túlságán: Patriotism is the lant refuge of a scoundrel - a patriotizmus az imposztor utolsó menedéke. A Morbus Sacer tisztelete úgy elharapódzott, hogy alamuszi nyavalyatörőseink már alakoskodva vágódnak el és a „transzból” felhozott Nagy Üzenet a vezércikk kongásával tölti be a kompenzálásra kondicionált lelkeket

ez az a 600 milliós kereszténysége költészetünknek, amelynek egyetlen híve sincs, csak az a 600 milliónyi ersatz-messiása; de akkor, ha csak „repülnek”, mi különbözteti meg őket a Simon Mágusoktól?

24) észreveszed, hogy versíró tudatba idegen testekként morálfák, hitigazságok, ideológiai hordalékok úsznak be?! Vigyázz: a biztos jele annak, hogy ihleted elhagy

25) szokj hozzá, hogy a sugallat a legképtelenebb helyzetekben, a leglehetősebb időkben érkezik, tör rád, mindig ajtóstul s nemegyszer komikus körülmények között látogat

készülj fel rá: Ne engedj készítésének mindjárt. Te csak makrancoskodjál. Ellenkezzél. Bástyázd körül magad iróniával. Légy hozzá goromba

soha ne írd verset lagymatagon ámolyogva, bizonytalanul végigzongorázva a szavakon, terjengősen elkényelmesedve a bőbeszédűségben. „Egy délelőtt harminc szonettet” - mint a selejttermelésre beállított nagyüzem

ne virtuskodjál: Állíts fel küszöbértéket. Csak akkor írd meg a verset, ha ingere leküzdhetetlen

26) a munkaneuraszténia az alkotóházak betegsége. Az alkotással szembeni szigor a vigorózus tehetség higiénája

27) ne folytasd; kezd mindíg előlről: Tanuld meg a pastiche nagy művészetét. Áthallásokkal, változatokkal témáikra - gyakorold a nagy mesterek „hasbeszélő” megszólaltatását. De kerüld a kalózokat, a plagizátorokat. A ritkaság szópillangók gombostűre tűzdelőit; a külsőségek hajhászait; a költészet katamaránjára felkapaszkodókat, potyautasokat, sznobokat és a bizottságosdiban kimerülő költőket, mint a pestist (az időrabló lumpokat, alkoholistákat nemkülönben): Te csak ne próbáld a plagizálást összeegyeztetni a jó lelkiismerettel

meg-nem-nevezett források, utánérzések, kikölcsönzések, áthallások: az ilyesmit ne ítéld meg enyhén, ha rajtaéred magad; ne nevelj magadból plagizátort

ha felfedezed, hogy szivacslelkű vagy - fordulj el undorral magadtól: Megtisztulásra vonulj magányod pusztájába, tarts szégyennapot

28) versednek nem elég raison d'être az, hogy vers. Hangulatfoltok, alig-versek, vakszöveg-kezdemények, alig- kunkorodó „haikuk”: te ne légy olyan szegény. A papírkosárba velük

új köteted szerkesztetd? Ne 25-ből válassz bele 30-at - hanem inkább 100-ból 25-öt; és de még az épkezláb vers mérlegelésekor is az öngúny mazochizmusával vesd fel a vitriolos kérdést: a világ megrövidülne-e, ha ez a te versed nem volna?

van vers, amelyik ötven esztendeig íródik. Olyik vers kidalolhatatlan marad: a te titkod, a te vereséged

öngúnyoddal dacoljon versed létjogosultsága; közlendődnek legyen valami imperatívusként ható, igazánci *raison d'être*-e

29) a formátlanság, a parttalanságba való belekényelmesedés, a tudatkiömlés: a szentlélek ellen való bűn. A lusta költő „megdolgoztatja” az olvasót a molluszk-félék lelki lomhasága, hogy még a kontúrok felfedezését is az olvasóra bízzák

30) rendetlen elme: rendetlen könyv - hebehurgyán összekapkodott verskötet
ne mintha a papírkosár legutolsó kiöntése lenne: köteted legyen homogén. Az egyes ciklusokon belül és a ciklusok egymáshoz képest: Egnemű és arányos

ami inkompatibilis, azt dobd ki (vagy tedd el máskorra, ha megérdemli). Keresd az affinitást, legyen hozzá patikamérleged

31) ne sajtátsd ki mások életidejét: majd még azt hihetik, „veszteséges üzlet” vagy - többet rabolsz, mint amennyit adsz: A fontossági sorrendben ne hidd, hogy te vagy a világ közepe

32) amivel kezded, a riadalmas szerénység sohase hagyjon el

33) fogjad rövidre!

toronyház nagyságú papírkosár, amelybe belehányod olvasónaplódat, pervátás merengéseid hordalékát s ahelyett, hogy forrásmunkáidhoz utasítanád, az Üdv kétezredik évében tengerikigyó eposziakkal traktálnád az embergyermekét, hogy megváltását is visszacsinálnád?!...:

igaz, életidejéből kiforgatottnak, kiraboltnak nem mind érzi magát: évszázadok óta költészetfogyasztó ájtatos manónak kondicionálta morbid közszellemünk, amely az intellektualitás alacsony formáját, a sznobizmust növelte nagyra csak s váltig elutasította végső konzekvenciáját - a filozófiát

a te becsvágyad az eposzi dölyfnél legyen különb - szeresd, de ne téveszd össze felebarátod tenmagaddal

33) kerüld a hibrid műfajokat; tisztulj fel: A hibridek műfogásaira hamarabb ráunsz, mint olvasótáborod

ne hagyj magad leterrorizálni sem az ódonkodóktól, ha a hagyományokról prézsmítálva korholnak, se a visongva újdándiságot követelőktől, ha dzsehádót hirdetnek ellened. Ezek nem költők, nem esztéták, hanem manipulátorok

34) „elsőkötetesnek” lenni felemelő érzés; de ne gondold, hogy ha akár titánkodó klikkekkel, akár szobrot álló vén rouékkal viszontbiztosítási üzletet kötsz - már céhbeli vagy. Már hozzájuk tartozol, már fedeznek, már vajszigetet köpültél magad alá - és csodálkozol, hogy míg adminisztrárod magad, ihleted elhagy

35) tartsd távol magadtól az ártékony hagyományokat. Rostáld meg és százalékolj le erősen a magyar 19. századot

fércmüből is lehet a Nemzet Hercbinkerlije

tartsd távol magadtól a tabutizált fércműveket. Nyelvek nélkül tájékozatlan vagy, a fordítások félrevezetettje. Világirodalmi mértékkel mérd magad

36) nemcsak művek: az olvasótáborban élő elvárások is lehetnek anakronisztikusak; ne csodálkozz tehát, ha érzelmi világodban, műformáidban, műveidben te magad is anakronisztikus leszel

37) ne gondold magad „kivételesnek” - „egyedülállónak”. Éld át közönségességed, tucat mivoltod

az emberfaj ismétlőfegyverében egyetlen patronja vagy csupán a golyószóró beláthatatlan hevederének: egy pukkanás - olyan, mint a többi. Kipurcantál te is: milliárdszámra egyformán szóltok

térj vissza az ókor őskép-tiszteletéhez, vesd le az újkor posztromantikus leleményét, a zagyvalék-individualizmust

ne hidd, hogy ritkaság- számba mégy; ne is próbálj ritkaság- számba menni

38) szokjál hozzá és ügyes szerrel építsd bele életviteledbe ihleted: Ismerd meg fiziológiáját: Ízlését. Habitusát

betoppanása mindig új és lebénító - de bármi félelmetes: ismerős vendég fogadd közvetlenül; csak úgy, ahogy Swedenborg a „lelátogató” arkangyalt

39) ihletteddel szemben alárendelt - vazallusi viszonyban vagy. Ne légy jobbantudomka: te ne tudd soha, mi az, ami írógépedből/diktafonodból kikerekedni készül: Ami igazi ihlet, annak nincsenek se valláserkölcsei, se anyagi megfontolásai: se dogmák, se kinyilatkoztatás, se pelenka, se három gyerek, sem az, hogy mit-hogyan fizetnek soronként

40) ne vádaskodjál vele, ne ihletedre kend, ha valamit elfuseráltál: Az ocsút ne seperd ki s ne tartsd jól vele olvasóid, csupán mert hoz a konyhára és eladható, nevednek árfolyamán: a te nemes és nemzetes műhelyforgácsaid, parergák és paralipomenék, mosodaszámlákkal elkeveredve... Súlytalanságuk és semmirekellőségük visszavigyorog rád a limbuszokról

az ihlet olyan hűbérúr, akinek kathedratikosz pallosjoga van: a hűbérese vagy - de csak visszavonásig

41) védekezz a modorossá válás ellen azzal, hogy megtapadsz a nyelven nem tudsz te semmit, mindent a nyelv tud

te csak busó-álarc vagy - de szájnyílásodon által a szerelmetes anyanyelv tudatja évezredes bölcsességét és beépített idiotizmusait

42) ha alkatod arra rendel, hogy a fejtője légy, ne hidd, hogy az oneiromantiké megkönnyíti munkád

senki hozzá nem segít, magadnak kell kijárnod iskoláját. Meg kell tanulnod -

(a) különböztetni az elgórnyivaló, selejtes, henye álom - és az álomüzenet között

(b) a technikáját, hogy mint lehet késleltetett/lassított ébredéssel rögzíteni az álom lepedékét szürke kérgeden

(c) mit sem hamisítva rajta, távol tartani az ébrenlét hozzátéiteit

(d) kerülni az éber elme goromba fejtését, a felejtett mozzanatok, a hézagok kivattázását

(e) megtartani tömörségét; és mindenekfölött:

(f) átmenteni kulcsszavait, szórontásait, konokul perszeveráló értelmi kivetköztetéseit: íme az üzenet, innen indulsz, ezekből hüvelyezed

43) az éber állapotban kapott sugallattal sáfárkodjál hasonlóképpen: ragaszkodja megragadottság „egyedül üdvözítő” truvaille faihoz; s e kulcsszavak köré és fölé emeld versépítkezésedet

44) ne értékeld túl az örökké zsinatoló költő-testvérülés megértő-átérző képességét; és ne becsüld le a kívülálló, kandid lélek ráhangoló készségét

amazok, a „vájtfölűek” gyakorta megdugítják fülüket belső, kortikális csörömpölésükkel (ha nem izmusaikon, szemiotikusaikon lovagolnak) - emezek olykor magasabbra felengedik fogékony antennáikat

nem a tolvajnyelv, a zsargon, az iskolás terminuszok, a rímképletek-metrumok, a klikk-sibbolethek, a gyűrűző pletykák és pikantériák ismerete teszi a versolvasót - ó nem

hanem a lélek nyíltsága, gyanútlanlansága - a szellem kandisága

45) egyszer az őskáoszban a lábos megfogta önmaga nyelét és az isten lábával tévesztette össze. Odakozmálhat százszor is - azóta magának tulajdonítja a teremtést

ne szedj magadba kérészéletű filozofémákat, komputer-tojta statisztikákból rotyyantott panaceaákat a Nagy Megújulásra, szemiotikus sarlatánok kutyulta recepteket a költészetre: te ne próbálj „receptre” költészetet előállítani uraságoktól levetett lombikokban

gőzeidből-gázaidból előbb lesz homunculus, mint - versszöveg

46) nyelved, a magyar, amelyre idegrendszered reflexívei ráépítvék, agyad beprogramozva: közege

adottság; rímszótárával - nyelvi játékaid, szójátékaid permutatív lehetőségeivel: adva van

fogadd el olyannak, amilyen: bőröd-helyett-bőr, nem váltogathatod a nyelvi köntöst

a magyar, jóllehet zsenge hajtás (ami meglátszik strukturális bizonytalanságán és gyors

előregedésén), kifejező erejét tekintve bámulatos és értelmező ereje sem rosszabb az átlagosnál; vagyis, némi leleményességgel, a Rig-Védá- tól Heideggerig mindent el lehet mondani magyarul is: Roppant tehertétele, hogy kamasz érzelmi világú irodalmi tudat, kamasz ösztönű neurotico-sovinizta nemzet tartozik hozzá: szekundér irodalom és számos történelmi téveszme félreveltsége, „megbántottsági” trauma országos komplexuma - a „linkek” és az „alkotó” alkoholisták kultusza, rigmusoló váteszek és rokkant megváltás-nosztalgiasok kamaszos hőzöngése terheli

az istenért, ne kezd a nyelvi sovinizmuson; ne képzeld, hogy a magyart akár a szomszéd idiómák, akár a világnyelvek fölé, magas piedesztálra állíthatod, mintha te mindjárt ezzel az „előnyvel” indulnál

ha nem is olvasod eredetiben a világirodalmat, ne képzeld, hogy a költészet istenének választott népe vagy

nem a magyar az a választott nyelv, amelyről úgy tudja-mondja a világ, hogy „a költészet országútja” - la Voie Royale de la Poesie - - -

47) az irodalmi tudat összetevői: tematika, irányzatok, műfajok

az olvasói elvárások összetevői: a keresett - de legalábbis tolerált - tematika; irányzatok; műfajok

a kettőből összeáll egy nyelv irodalma: Nem a nemzeté - a nemzet csak rányomja a nyelv irodalmára bélyegét.

A magyar irodalmi tudat csonkaságaiból és a magyar olvasói elvárások csonkaságaiból egybeáll a magyar irodalom csonkabetétsége

agyonpolitizáltsága; közéleties elmocsarasodása

műfajainak korlátai, diszciplínáinak terra incognitái; lírai poggyászának kiboruló oldaltlógása

anekdotázó kedélyessége, orientális túlírottága; elpusztíthatatlanul meg-megújuló provincializmusa.

A magyar irodalom művelőinek ebben a csonkabetétségben kell gyökeredezniük. Csak így számítanak költőnek, írónak, eladhatónak és magyarnak; csak így számíthatnak az olvasótábor érdeklődésére - figyelmére

meg akarsz szabadulni a magyar irodalom másodlagosságától, „világirodalmi” kapkodásától, kollektív tudatának zsarnokságától, olvasói elvárásainak megnyomorításától - a „hungarológias” szemlélet megnyomorodottságától?

törekedj tudatos gyökértelenségre

a nyelv, amelybe véletlenszerűen beleszülettél, ne akadályozzon meg abban, hogy a világ polgára légy

hogy a világ minden irodalmi diszciplínáját, műfajait, egész tematikáját a magadénak mondhasd a maximális szólásszabadság oly igényével engedj „szabad folyást” szavaidnak, amely - éppen veszedelmes és provokatív jellegénél fogva - sehol, semmiféle nyelvi hazában nem létezik

a költő-dömping Közép-Európájában kivált attól őrizkedjél, hogy az Országos Önsajnálát Biztonsági Zsilipévé torzulj. Feltetted életed a szóra? Te légy a szabadon szólás szörnyetege

48) az első öt évben, amíg tanulod a mesterséget, írd sokat. „Skálázz”; ujjgyakorlatokkal veszködve hatolj bele titkaiba: Próbálkozz mindennel

mihelyt letelt az öt év és te úgy érzed, rőtaját, tabulatúráját kitanultad, ünnepeld meg azzal, hogy azontúl egyre kevesebb verset írsz

ismerkedj a mesterekkel: meglődd, kincses könyveik „kézről kézre” továbbadnak

juveniliáidat ne tartogasd beillatosított bársony iratlerakóban, hanem vágd a szemébe: Nehogy a hamis kegyelet ráleljen és előtte térdre hullongva csodálja - akár Picasso aranyba foglalt excrementumát

49) ne légy a nyomdafesték részegültje; ne ostromold a folyóiratokat. Belesodródásod az irodalomba legyen természetes folyamat: eljön az ideje. Az óvatos szerrel vagy gorombán eltanácsoló éppoly kevésbé tévedhetetlen, mint az a másik, aki téged tárt karokkal, ifjú titánként üdvözöl

ne ön-zsenid mérhetetlenségét csodáld; inkább iparkodjál kipuhatolni /felérezni tehetséged

limitációit

50) légyen bár a legkedvesebb darabod - ha úgy érzed, még mindig van benne valami, ami romlékony, mert érezhetőleg lezökken s nem a ráतालálás megemelkedő, egyedül-üdvözítő igéje: ne gyorsalkodjál a megjelentetéssel-kinyomtatással

megpendítem megint, másodszor pendítem ezt a fájdalmas húrt, hogy tudd: olyik versszövegnek 10, 15, 20 esztendő kell, míg teljesen kiérlelődik; és megesik, hogy amellyel évekre, évtizedekre titkos szerelembe estél: verskezdeményed vakszöveg marad. A prózavers indítása befulladás; embrionális versálmód négy vagy nyolc sora egy életen át elkísér és - fájdalmadra - sohasem kerekedik opusszó

válj meg tőle

azt ugyan leírhatod. Magaddal viszed a végelhallgatásba; s mi sovány vigasz, hogy - „keserű seprője szerelemnek!” - kudarcod szégyene a te titkod marad

51) ha teheted, ne engedd, hogy megkaparják fiókjaidat. A nem véletlenül kallódó, a nem ok nélkül visszamaradt darabokkal rajongóid csak diszkreditálják teljesítményedet

52) költészetedben lehetsz - de te magad ne légy kegyetlen

ha költő vagy és irodalmár, magánéleted rendeld alá az irodalomnak, légy ebben minden áldozatra kész. De élettársaddal, szülőddel, gyermekeddel, családdal soha nem szabad, hogy embertelen légy s a kegyetlenség ki-tudja- hová-nem-vezető, jóvátehetetlen excesszusaira soha ne ragadtasd magad csupán azért, mert te „szent szörnyeteg” vagy

kivételességed az apostolé - és nem a gonoszakaróé. Jaj neked, ha költészetedhez vér tapad

53) ne gondold ám, az utókor nem teszi szóbeszéd tárgyává majd, hogy „kis jellemhibával” születettél

aki fejest ugrik a közéletbe és mulya vigyorral elsiklik tulajdon ballépései fölött; aki bepiszkolja magát, majd utólag cinikusan a tükrébe vigyorog, hogy idejekorán a hóhér házába bemenekülvén - „ezt megúsztá”; aki elaljasul - annak a tehetsége rámeleg

elvékonyul; ő maga kiég

olyan önkéntes szurokban-tollban-hempergés ez, amiből nem lehet kifürödni. Az ilyen besározott végezetre a kegyelem-iránti-kétségbeesés végső kiábrándultságának sátáni gyűlöletével tekint a tisztákra és minden eszközzel - kerítésükre tör

54) múzsádat ne fogatold be. Te ne légy se üzleti érdek, sem egyház, se párt, se szervezet székértelője kliense. Alkotó szabadságodat őrizd meg - tűzön-vízen keresztül, érte semmi nem nagy ár

ne nyugtasd meg rossz lelkiismeretedet azzal, hogy mióta világ a világ, a történelmi időkben a költő, az író valamilyen hatalomnak mindig a kliense volt. Azt a gyökeres változást, amelynek révén az újkor többé nem tartozik amaz implikált „történelmi időkhöz” s amit a szabadság feltalálása jelent - hamis szólammokkal nem fogod visszacsinálni

55) akarsz elrettentő példát látni? Ő az ott, a legközepe, amint előlegben, halhatatlansága piederstálját vajszigetként köpüli maga alá s karbafont-mozdulatlan, önszobrában áll

ez a szellem káprázatos. Olyan káprázatos, mint a világkiállítás végignézhetetlen (s mind fárasztóbb-lankasztóbb) töméntelen sok kiállított tárgya, melynek már csak a katalógusa is egy mind fárasztóbb-lankasztóbb kiállított tárgya a magamutogatás özönében - - - mondom, a szellem káprázatos

de a lélek csörömpöl

Mikor van csendben?

Sohase néma?

Már nem hallgatózik se befele, se kifele?

Már csak erre az ön-világkiállításra koncentrálni minden figyelme?

Az odatárt látnivalók szemünkbe fröcskölő, agyunkra zúduló láрмаözönét csak egyetlen, „Vörös Törpéhez” hasonló csillagszivornya tudná behörpölni - ürültre szippantani. Az antilárma - annak a Kozmikus Szörnyetege

az ÚrBuddha lótuszprédikációja. ...

Hogy arra „elhallgatna”?!

Arra sem „elhallgatna” - hanem eltűnne benne, mindenestül és nyomtalan

56) valahányszor költők, irodalmi titánok és gigászok a magvas beszéd helyett magvatlan locsogásba fognak - ez a locsogás még akkor is csak titánok és gigászok locsogása, ha stílusfogássá fajzik és mint Nuova Maniera, annak nagyképűségével, annak státusára és tekintélyére tart igényt

mindez nem von le semmit tehetségük talán titáni, talán gigászi voltából; csak kihangsúlyozza, hogy a zsákutca, ahol oly boldogan viháncolnak - repülőtér nagyságú s ezen a repülőtér nagyságú zsákutca-lapályon leélhetik életüket anélkül, hogy valahol is periméterébe ütköznének s ezzel felfedeznék zsákutca-mivoltát

- - - vigyázz! Az ilyenek váltig „tanítványokra” vadásznak, ide-oda szalajtható fiók-apostolokat, ő-hírükkel járó Angyali Fullajtárokat toboroznak maguknak: lasszóval fogják! Lép ki lasszójukból; vacsora-asztaluknál csak a tehetséged vesztegeted

57) ne ringasd bele magad és ne élj abban a hiszemben, hogy az aranylemeze véssett buddhista szutrától, a zsinigre csomózott sámán-zsolozsmáktól, a kuneiform pecséthengerektől, a gránitra véssett koilánaglif-soroktól, az ecsettel rajzolt kínai/japán ideogrammoktól, a kapukat-övező mázastégla Korán-idézetektől a modern elektronikus fényszedőig és rotációsig ami csak úgy ömlik-özönlik belőlünk: az egyetemes Írás himalájás hegyláncán a költészet a legmagasabb, a legnehezebben meghódítható Mount Everest. Korántsem.

Tűrjed megpróbáltatásait, ha egyszer téged választott: mert nincs más választásod. De tudnod kell, hogy egészséges irodalmi közszellemben, művelt országban nem megélhetés a költészet - és kereszteddel (felkopott álladdal), egész kálváriás monodrámáddal igencsak magadra maradsz.

58) amit itt olvastál, nem olvasnivaló. Megszívlelni-való. Szellemed termékenyülni kívánckozó mezőin legyen ez olyan, mint a frobeniuszi paideuma

térj vissza hozzá - valahányszor úgy érzed, elbizonytalanodtál

Nagy Mihály Tibor

Veled és Nélküled

A délután veszíti éleit,
a fénye már az árnyal egybevész.
Az alkonyat magához édesít,
a mélybe ránt a kék ölelkezés.

Világok égnek és elalszanak
a változás kitáruló ölén.
Kitöltöm és ürítem sorsomat,
amíg a végleges feszül körém,

lehull az éj, a csillogó üveg,
szilánkja csörren lépteim alatt.
Csak így vagyok, Veled és Nélküled,
ki elfogadsz, s örökre megtagadsz,

s amíg ragyog a csönd, a félelem,
csak így veszítem el az életem.

Miféle csend?

Ki érti itt a szétesés írását,
a szürkületbe karcoló betűket?
Tekintetem homályain ki lát át,
ki látja meg a végtelenbe gyűrtet?

Ki fogja föl, hogy minden elhagyott
önáltatás az életemmel egy?
Ki érzi meg, miféle csend ragyog
torokszorító csöndjeim felett?

Te elköszönsz. Kialszanak a képek.
A távozásod ez? Az érkezésed?
Az ég rohan, széthullanak a fák.

Tenélküled a pusztulásban élek.
Ruhám alatt kihűlt szeretkezések
őrzik öled öldöklő illatát.

Juhász Erzsébet

A távolságok csapdája

(Fejezet egy regényből)

Emil és Emi anyja, Patarcsics Endréné, szül. Jósvai Ella 1959. szeptember 4-én halt meg. Élete utolsó hat évét férjétől és gyerekeitől különválva töltötte el. Lánya halálakor anyja, Jósvai Ágnes még mindig jól tartotta magát, pedig nagyon öreg volt, néhai férjéről viszont Emi és Emil el sem tudták képzelni, hogy valaha is a világon lett volna. Soha nem beszélt róla senki. Jósvai Ágnes tanítónő volt valaha, de az is oly régen lehetett, hogy arra lehetett gondolni, egykori tanítványai is sorra elhaláloztak az idők során. Ágnes mindig méltóságteljes volt, és folyton rendreutasított valakit a családból. Nemcsak az unokáit, hanem a lányait és fiait is. Jenő volt a kivétel e tekintetben, róla Ágnes eldöntötte, hogy zseni, így ha akarná, sem tudná megzabolázni. Kioktatásai kizárólag a helyes viselkedésre korlátozódtak, soha nem volt más témája, talán mert attól tartott, műveltsége meg sem közelíti a gyerekeiét, s így, ha bármely más tárgyról kezdene beszélni, csorbát szenvedne a tekintélye. Ezt pedig nem kockáztathatta. a Jósvai-házban tett látogatások mindig két étkezést foglaltak magukban. Ebédet és uzsonnát, vagy uzsonnát és vacsorát. Ágnes mindig az asztalfőn ült, és bágyadt mosolyának leple alatt árgus szemekkel figyelte, vajon mindenki szabályosan fogyasztja-e a feltálat fogásokat, előírászerűen használja-e az evőeszközöket, a szalvétát, nem eszik-e túl mohón, vagy finnyáskodásnak vehető lassúsággal. Nagy család lévén, irdatlan hosszú ebédlőasztaluk volt, s mindig minden családtag számára megterítettek, hátha a távollévők bejelentetlenül találnak betoppanni. Ez elég valószínűtlennek látszott. Azt volt a legnehezebb elképzelni, hogy Zoli, aki évtizedek óta Nagykanizsán élt családjával, majd csak úgy egyszeriben betoppan uzsonnára vagy vacsorára. Egyetlenegy alkalommal azonban tényleg megtörtént, s a Jósvaiak olyan természetesen viselkedtek, mintha legalábbis előző nap találkoztak volna Zoltiékkal utoljára, holott legalább tizenöt év múlt el közben. Úgy tetszett, a Jósvaiaknak az öröm mindenkor méltóságukon aluli. Itt mindig minden az

étkezés körül forgott, pedig Orsolyát kivéve valamennyien inkább soványak voltak, mint jóltápláltak, netán kövérek. Az étkezésekkel kapcsolatos bokros teendőket Ágnes mindenkor egy hintaszékből intézte, be sem tette a lábát a konyhába. Ténylegesen annyit mozgott csupán, hogy hintaszékéből áttelepült az asztalfőre, majd vissza előző helyére.

Jósvai Ágnes soha sem elegyedett szóba az unokáival. Úgy nézett ki, a gyerekeivel se nagyon. De ez lehet teljesen téves megítélés is a dolgoknak. Igazi érdeklődést azonban kétségkívül csak a fiai iránt tudott tanúsítani. Zolti szívspecialista volt, Jenő egyetemi tanár a belgrádi Természettudományi Kar fizika szakán. Egyetlen ügyes kérdéssel elérte, hogy fiai részletesen tájékoztassák, mi mindennel foglalkoznak szakmai téren. Ella jogot végzett, egyetemista korukban hozta össze őket a sors Endrével, későbbi férjével. Orsolya, a húga biológiát tanított a gimnáziumban. Ágnes azonban, az egyébként olyannyira tisztelt forma kedvéért sem érdeklődött lányai munkája iránt egyetlen szóval sem. Ella pontosan olyan hűvös és tartózkodó volt férjével és gyerekeivel is, mint Ágnes a saját családjával szemben: Amikor 1953-ban egyszer csak összepakolt és hazaköltözött, a Jósvai-házban senki sem kérdezett semmit. Berendezkedett a nagy ház egy külön bejáratú részében, és csak étkezéskor találkozott a többiekkel. Itt lakott még anyjukon kívül Orsolya is a férjével.

Amikor Ella egyszeriben elköltözött tőlük, Endrén és a gyerekeken. Emilen és Emin semmilyen megrendültség, sőt még meglepődés sem látszott. Ila is, aki kezdettől fogva velük lakott, hősiesen hallgatott. Mintha Ellával csupán egy túl hosszú ideig náluk ragadt vendég távozott volna, aki előtt soha sem engedheti el magát egészen az ember, mindig viselkednie kell. Úgy nézett ki, mindenki fellélegzett. Endrét kivéve, de ő annyira zárkózott volt magánügyeit illetően, hogy mérget lehetett volna venni rá, ezúttal sem fog semmi szokatlant tenni vagy mondani. Csak a tekintetén suhant át olykor-olykor valami néma segélykéréssel elegy kétségbeesés, de oly visszafogottan, mint aki már időtlen idők óta tisztában van vele: nincs honnan segítséget várnia, kétségbeesését pedig mindössze magamagával oszthatja meg, csak meg kell tanulnia jobban uralkodnia az arcán: (Nem tudott megtanulni, élete végéig szinte ritmikusan ismétlődően villant fel szemében s illant el sebesen ugyanez a kifejezés.) Ilának is nagyon kellett uralkodnia magán, hogy eltitkolhassa a melléből felszakadni készülő boldog sóhajt, hogy na végre! Azt azonban, fiához való mélységes ragaszkodásából kifolyólag, pontosan tudta, erről egyszer s mindenkorra hallgatnia kell. Igyekezett gondterhelt arcot vágni, de legalább tíz évet fiatalodott meg egyszeriben, hisz újra szabad utat kapott lázas tevé-vevéseihez. A pótolhatatlanság érzésének rég nem ízlelt édessége járta át egész bensőjét. Ettől kezdve újra főzött, mosott, vasalt, takarított. Égett a keze alatt a munka: Minden akadály elhárult az elől is, hogy a gyerekek nevelését kézbe vegye. Ez jobbára abból állt, hogy akár Emil kezdte a veszekedést, akár Emi, mindig az utóbbi húzta a rövidebbet. Endre folyton el volt foglalva, különben sem lett volna képes az anyjával vitába szállni. Cili azonban, aki két utcányi távolságra lakott tőlük, úgyszólván a szomszédban, majdnem mindennap „átugrott” hozzájuk, s azonnal kiderített mindent. Amint meglátta Emit, máris azt kérdezte: nagyanyátok már megint igazságot osztott? - Honnan tudod? - képedt el minden alkalommal Emil, hiába mondta Cili: - Amikor apátok meg én gyerekek voltunk, szakasztott ugyanígy történt az igazságszolgáltatás. Mindig én kaptam ki. -

Soha senki nem tudta megfejtetni, hogy az a távolságtartás, mely oly jellemző volt Ellára, anyjától öröklődött alapvonása volt-e vagy akkora törést szenvedett valamiben valamikor (egészen fiatalon?), hogy ösztönösen menekült az anyja révén oly kézenfekvő viselkedési minta mögé. Erről csak Endre tudhatott valamit, de miután elhagyta őket, soha egy árva szóval sem említette a feleségét. Föltehetően elég sok mendemonda keringett a városban Ella hazaköltözéséről. Jósvaiéknak méltóságukon aluli volt mindezek tudomásulvétele. Endre vizsgálóbíró volt, ez idő tájt a gyilkossági ügyek tartoztak a hatáskörébe. Attól, hogy minden gyilkosság alkalmával neki kellett kiszállnia a helyszínre nemcsak Szabadkán, hanem az egész környéken, a fontosság, sőt a halálos komolyság olyan aurája fonódott köré, hogy senkinek sem jutott eszébe, ennek az embernek magánélete is lehet.

A Jósvai család fenntartotta a kapcsolatot a gyerekekkel. Elég sűrűn el kellett menniük anyjukhoz, de az összetalálkozás formalitásain túl semmi más sem történt, mint hogy régi kis

homokozójukban játszottak, mely egy virágágyás végében állt, díszes téglákkal körülkerítve. Felvették spilhóznijukat és túrták a homokot. Télen viszont a Bódis cukrászdába vitte el őket rendszeresen az anyjuk, ahol mindig olyan csönd volt, hogy amikor egyszer Emi a márványasztalka lapjára ejtette kisvilláját, az olyan éles hangot ütött, mintha harang kondult volna. E hang Emiben évtizedekkel később is a reménytelenség alaphangját szólaltatta meg. S mindig fölviszhangzott benne, amikor olyan helyzetbe került, hogy valaminek vége, se közeledni, se távolodni nem lehet immár. Később, Ella betegségére való hivatkozással ezek a találkozások megritkultak, majd abba is maradtak. Emilnek és Eminek mindez akkoriban úgyszólván fel sem tűnt. Így anyjuk halálakor sem éltek át semmilyen igazi megrendülést: Elvitték őket a Jósvai-házba, látták a lezárt koporsót. Szokatlanul hideg volt és zuhogott az eső, s Emi egyszeriben olyan heves sírásra fakadt, hogy Endre teljesen elveszítette az önuralmát. Súlyos komorsága mögül hirtelen elővillant tekintetének segélykérő kétségbeesése, és sehogy sem akart eltűnni. Ügyefogyott mozdulatokkal simogatta Emit, aki valójában az elázott homokozót siratta, s csak évtizedekkel később döbönt rá, hogy apja mindvégig abban a tévhitben élt, hogy ő ott és akkor pótolhatatlan veszteségként szenvedte meg anyja halálát. Apja ekkor - feltehetően - tele volt önváddal, amiatt gyötrődött, hogy valaha is eszébe jutott megnősülni, hisz őt soha, de soha nem szerette egyetlenegy nő sem ezen a világon, így utódaiban csak a világ megannyi baját, bánatát és szerencsétlenségét, a szeretetlenség megszokhatatlan tudatának kínját szaporította, megbocsáthatatlanul és jóvátehetetlenül immár.

Endre alapjában véve találó, az időzítést és a részleteket illetően azonban mégis téves önmarcangoló képzeteinek volt előzménye. Valamikor 1950-ben vagy '51-ben Ella és Endre, Ilára bízva a gyerekeket, elutaztak a tengerre. Erről a nyaralásról maradt egy fénykép: Ella és Endre egymás derekát átkarolva állnak egy spliti sétányon, mely alacsony kőoszlopsorral szegélyezve közvetlenül a tenger mellett vezetett: Mindkettőjük arcán önfeledt mosoly. Emi éveken át ezzel a fényképpel aludt el. Nézte, nézte, és közben, míg csak le nem csukódott a szeme, boldogan motyogta: apa, anya, anya, apa, apa, anya, anya, apa. Mindez már Ella elköltözése előtt is így zajlott le minden áldott este, csak senki sem figyelt fel rá. Ella távozása után viszont egyszeriben a gyerek anyátlanságának fájdalmas bizonyítékává nőtt Endre szemében. Holott alighanem arról volt csupán szó, hogy Emi azon a fényképen összehasonlíthatatlanul hitelesebben tudta átérezni, hogy vannak szülei, van anyja is, apja is, mint a családi együttlét mindennapjaiban. S mindez Ella távozása után, lényegében semmit sem változott.

Ella nem volt hipochonder, annak ellenére sem, hogy kedvenc témáját az képezte, hogy minden, amihez csak hozzáér az ember, tele van láthatatlan bacilusokkal, így aztán számára semmi sem volt elég tiszta, amint a kezébe vett valamit, vagy csupán hozzáért is, utána rögtön kezet mosott, s mindenkinek ugyanígy kellett cselekednie a családban. A Jósvaiak szerint betegsége élete utolsó két évében vehette kezdetét, de mindvégig hallani sem akart arról, hogy orvoshoz forduljon. Amint hazaért a munkahelyéről, „elköltötte” ebédjét, és szó nélkül visszavonult. Csak három évtized múltán derült ki, hogy rendszeresen, sőt talán nem túlzás: megszállottan festett. Halálakor a nagy kavarában Orsolya eltüntette Ella szobájából az akvarellképekkel teli mappákat, nem tartván illendőnek, hogy azokba akkor bárki is belepillantson. Ő maga is csak jóval később nézte át nővére festményeit, majd elszörnyedve gyorsan be is süllyesztette egy szekrény alsó fiókjába. Harminc év múltán adta át Emilnek, szigorúan tartva magát ahhoz, hogy ez mégiscsak az ő jogos tulajdona.

Emil és Emi emlékezetében élénken megmaradt, hogy anyjuk időnként „festegetett”. Annak idején ez nagyon érdekes volt, mert mindannyiukat többször is lefestette, s az egész olyan izgalmas volt: várni, milyenek lesznek majd a képen. Aztán anyjuk távozásával, majd néhány évvel később bekövetkező halálával mindez lassacskán teljesen elfelejtődött. Amikor a mappák Emil birtokába kerültek, eszükbe jutottak a régi akvarellek, de nyomuk sem volt sehol. Ekkor jutott el Emil tudatáig, mi is volt az annak idején, ami annyira zavarta ezeken a portrékon. Úgy néztek ki Emi is meg ő is, mintha nem is hús-vér gyerekek lettek volna. Mintha eleve csak festményen léteztek volna. Az évek távlatából már világos, hogy ezek a képek minden bizonnyal édeskések, giccsesek voltak. Más értelemben, de pontosan olyan hamisak, mint a családi életük

egésze. Csak arra lehet következtetni, hogy anyjuk e kirívó hamisság miatt semmisítette meg őket később. S talán épp ennek fonalán lehet a nyomába eredni annak a megfejthetetlen titoknak, hogy egyik napról a másikra otthagya őket. Mert nem volt semmilyen összeszólalkozás, vita, veszekedés anyjuk távozását megelőzően. Ilyesmi egyébként sem fordult elő soha. Ez is természetellenes volt. Évtizedekkel később Emi előtt teljesen világos volt, hogy anyja nem szerette férjét, nem szerette gyerekeit, távozásakor nem volt képes többé a családi összetartozás semmilyen látszatát fenntartani. De a bátorságát, hogy mindezt képes volt tevőlegesen beismerni, ezt egyszerűen nem tudta felfogni. Beismerni? Talán mégsem így lehetne ezt néven nevezni. Inkább végeérhetetlen, abbaahagyhatatlan s egyre végletesebb háritásnak. Kihátrálásnak sorra mindenből, amiben valaha is benne volt, legalábbis benne látszott lenni.

Háritani, azt tudott!! Nem illik megjegyzést tenni mások előnytelen külsejére, modortalan viselkedésére, nem illik kérdezősködni, nem illik tanácsokat adni, ha valaki nem igényli, nem illik mások belső világát semmilyen formában háborgatni. Háborgatni?! „Anya, anya, vajon a figyelem, a ragaszkodás illem kérdése? Semmilyen járható út nem vezet el a másikhoz? Megtapasztaltad és megtagadtad vagy soha meg sem próbáltad?” Ella számtalanszor kérte, hogy anyja se molesztálja az orvoshoz fordulással, mert ő régesrég felnőtt, s a maga ura. Közben lefestette a családját, anyját, hűgát, Zoltit és Jenőt családostul. Anyját múlt századi öltözékben örökítette meg, díszes nyakékkal, mely fölött zölden virított, méregzöld ráncok sűrű hálójával beszótt arca, szeme helyén két feneketlen fekete lyukkal. Önmagát Ella minden egyes alkalommal hullaként festette meg. Önarcképei között a különbség csak annyi volt, hogy arca egyre soványabb, aszottabb lett. Végül már haja sem volt: csak egy koponya, melyre rászáradt a bőr. De mindig ugyanaz a semmibe meredő holtidegen tekintet az első önarcképtől az utolsóig.

Számos ismeretlen férfiről és nőről készült portrét is találtak a mappákban. Egyetlen egyig borzalmasan torz arcok voltak. Egyetlen egy volt közöttük, amely Emire olyan mély hatást gyakorolt, hogy soha többet nem tudta kitörölni az emlékezetéből. Sőt ébren éppúgy, mint rémálmaiban ismételten visszatért e kép. Emil és Emi ismerték Jenő feleségének, Annamáriának a szüleit és Dórit, az öccsét is: A szülőket sokszor látták a városban sétálni. Nagyon-nagyon öregek voltak, de úgy andalogtak, mint fiatal szerelmesek szoktak, arcukon csupa üdvözült boldogsággal. Ezen rengeteget lehetett nevetni, hosszasan el lehetett töprengeni, csak észrevétlenül átsiklani nem lehetett felette. Ezt az elementáris összeilleszthetlenséget örökítette meg Ella a róluk készült festményen. Méghozzá úgy, hogy a kép előterében ott áll ez a vénséges vén házaspár egymást átkarolva, a háttérben egy ablakkeret látszik, s az ablakszárnyak közül kihajolva egy középkorú férfi könyököl a párkányon. Nagy, alvósbabaszerűen kerek szemei vannak, hullámos barna haja, mely jóval hosszabb az akkoriban szokásosnál. Nem művészfizura ez, hanem tipikus női hajviselet. Seprős szempillái mögül csábító tekintet villan elő. Orra nincs, csak egy túlméretezett, hangsúlyozottan cakkos, vérvörös rúzzsal kifestett száj látható még, leírhatatlanul visszataszító mosolyra húzóda.

Ellának méhrákja volt, a kialakult metasztázisok az agyát, majd a légzőszerveit támadták meg. Így végül megfulladt:

Temetése - Jenő bátyja jóvoltából - olyan volt, hogy maga sem kívánhatott volna önmagához illőbbet. Jenő ugyanis - mint aki teljesen megfélemezett róla, hogy a húga temetésére érkezett -, viharos örömmel üdvözölte a rég nem látott szabadkai ismerősöket, mindenkivel váltott néhány keresetlen szót, ami aztán rendre a saját fecsegésének monológ-sorozatává terebélyesedett. Végül már mindenki csak őt figyelte néma döbbenet mögé rejtett kárörömmel. Amikor végre kifogyott az ismerősökből, egyszeriben észrevette, hogy minden szem rá szegeződik: - Mi az, hát nem is harangoznak? - kiáltott fel hirtelen, s abban a minutában megpillantott egy rozsdás kis harangot a távolban. Gondolkodás nélkül megindult a harang irányába, átgázolva az útjába kerülő sírok során. Tompa és kicsorbult hangokat hallató kis harang volt.

A gyászszertartást és a temetés egész ceremóniáját ez az időről időre dörömbölésre váltó fura harangszó kísérte. S miközben a gyásznép megütközéssel alig leplezett kíváncsisággal, sőt nem egyszer már visszafoghatatlanul kicsattanó röhögéssel figyelte Jenő produkcióját, a sírt körülálló hozzátartozók úgy hatottak, mintha valami csúfondáros baklövésből kerültek volna ebbe a

fejtetőre fordított jelenetbe, amelyben végül a legelenyészőbb részlet is elveszítette minden kapcsolatát azzal az egyébként teljességgel cáfolhatatlan ténnyel, hogy Ella evilági utolsó útja is ezennel véget ért.

Oravecz Péter

Melyben Balassi hangját veszi kölcsön végső szavához

Oh én édes Istenem, mért büntetsz te fénnel?
Ahelyt, hogy örvendeztnéd szívemet reménnyel!
Elemésztő gonddal?
Áldj okulásommal
- hisz sújtál törpeséggel.

Rá gondolok folyton: tündérszép kedvesemre.
Többet gondolok rá, mint kegyelmességedre.
Gyarlóságom szentség:
sárból lett emberség
- ennyi szól mentségemre.

Az tündérszép szerelmem el fog hagyni engem.
Reám se néz többet, tán meg fog halni bennem.
Vakság lesz hiánya.
S újdónúj barátja
fogja szeretni szebben.

Vakságomban pediglen széplányra nem nézek,
marad nékem ostoros, mostoha Fenséged
kit csak hinni tudok
s kitől csak tanulok
éteri bölcsességet.

Ereimben az vér többé nem szennyesedik,
földi örömöktől már be nem feketedik,
üres tekintetem,
halálra vált lelkem
Általad fényesedik.

Cinkelány szeretőm, cinikus vagy kedvesem,
ne vess csak, de tudd meg: végső órán, úgy legyen,
mosolygó kebledre,
kemence-öledbe
hajtom le majd ősz fejem.

Zsarnok, hozzád megtérek engedelmisséggel,
zárd csuklómhoz bilincsed, büntessél a fénnel.
Ne áldj okulással,
ne is sújts le mással:
csak fájó költeménnyel!

Részletek egy készülő ciklusból

Prológus I.

A terasztető árnyékában
kikölti tojásait
a rozsdafarkú-pár.
Májusban csettegő fióka három,
szélben fürdő meggyfalombig
repülni tanul.
És megtanulnak
úszni a fényben,
megtanulják,
mi a felhajtóerő,
a gravitáció ólomsúly-nehezéke,
megtanulnak
táncra kelni a törvények
láthatatlan viharában
- mert csodát lehet
művelni hat picinyke szárnnyal.

Prológus II.

Kolibritánc ez,
nem géppuskazaj.
Nem is mutatvány:
életforma csak.
Az égig ívelő futam
ha csigolyáid
áramköréből indul,
borzongást idéz elő,
nem tapsvihart.
Lehunyt szemek mögött
csak hat kristályharang
csiszolt korongja
koccan össze,
ahogy részeg istenek
söröskupái ünnepekkor.
Lucia játszik.
Gitárja vízszintes lánggal ég

Emmanuel Letourneux

Rendezetlen iratok dossziéja

Fordította: Takács M. József¹

Kivonat a rendezetlen iratok dossziéjából:

Levelek a 7/b-ből

Clara & Iskell.

Hatósági dosszié.

Arra szeretném kérni, kisasszony, hogy ezentúl ne függönyözze el az ablakát, ha észreveszi, hogy ott vagyok, a túloldalon. Nem kell félnie tőlem, bár nem ismer engem.

Szomszédja, Iskell

Kedves uram! Nem akarom megbántani, de mit akar tulajdonképpen?

Clara

Szeretem nézni, ahogy dolgozol, Clara, örömet okoz nekem. Lehet, hogy igazából ez tart életben. Engedd ezt meg nekem, ez egy teljesen ártatlan dolog.

Szeretettel: Iskell

Uram, Iskell úr! Tulajdonképpen mit akar? Igazán tudhatná, hogy nincs ínyemre az efféle gerjedelem. Ártatlan dolog! Azt szeretném, hogy belemenjek ebbe a játékba... Miféle ártatlanságról lehet szó ezzel kapcsolatban? Nem is kellett volna válaszolnom, de a maga szeme, ez az ablak mögött felvillanó mohó szempár: mint olajbogyók az örökkévalóságban! Undorodom tőlük. Ilyen szemekből élek, az a munkám - és ezt te is jól tudod -, hogy kimagozom az efféle szembogyókat, kioltom belőlük ezt a sóvár csillogást: és engem meg ez tart életben. Akikkel ezt csinálom, mind üres tekintettel, de felemelt fejjel távoznak, és egy kicsit jobban érzik magukat: Egyébként meg, Iskell, maga rontja az üzletemet. Ha ennyire érdekli a dolog, miért nem próbálja ki? Szívesen tartok magának egy árubemutatót... Csak többet ér, mint ezek a gyerekes szavak, ez a gügyögés?

Nincs harag, Clara

Clara, miért e szigorú ítélet? Biztos lehetsz benne, hogy semmit sem oldana meg, ha találkozánk. Nagyon ügyetlen vagyok a nőekkel, nagyon tapasztalatlan. Mindent elrontanánk ezzel. Csak maradjon minden úgy, mint eddig, ki-ki a maga helyén, az ablak két oldalán. Hidd el, így tudom a legtöbbet felkínálni neked: az elragadtatásomat: Tudod, nagyon, tényleg nagyon szépnek talállok, különösen a hasadat! Az elragadtatásom - gondolj csak bele, biztos vagyok benne, hogy soha senki nem kínált neked ennél őszintébbet, szebbet, ez talán még a szerelemnél is szebb.

A te lázban égő Iskelled

Uram, most akkor megint el kell játszanom a kegyesnővért egy ütődött kedvéért? Mégis, minek néz engem, mit jelentek a maga számára?

Clara

¹ A Casier Litteraire és a L'Autre Journal közös pályázatának egyik díjazott alkotása

Clara! Ez minden, amit mondani tudsz nekem? Hát mit csinálsz? Cserbenhagysz. Jó, hagyj el, de ne sértegezz! Kegyelem!

Iskell

Jó, Iskell, rendben van. Tegnap este nem kellett volna olyan vadul összerántanom a függönyöket, és lehet, hogy azt az urat, akivel voltam, nem is zavarta volna, hogy ott vagy, de én, én nem bírtam tovább. Meg kell, hogy érts, nem ígértem neked semmit, és nekem a munkámra kell koncentrálnom. Gyere, Iskell, rendezzük végre ezt az egészet! Gyere, hogy vége legyen ennek a zürzavarnak:.. Gyerünk a sűrűjébe, és aztán balta! Az élet, Iskell! Te jól tudod, hogy ki vagyok, és azt is, hogy ezen nem lehet változtatni. Kíméld meg hát megsebzett lelkemet!

Clara

Hogy magyarázzam meg neked, Clara, hogy én nem szoríthatlak a karjaimba? Gyere, Iskell... Mint egy szeretőnek. Lehetséges volna, hogy szeretsz?

Iskell, te elbaszott, perverz kukkoló! Gyere vagy hívom a zsarukat. Gyere, lássuk már egymást közelebből is! Annyira felkavarsz, hogy - amint mondod - szeretlek, de ugyanúgy meg is tudnád ölni. Ez még könnyebben is menne. Nem akarom, hogy felforgasd az életemet.

Clara

Clara, ezt nem teheted. Iskell, aki hiszi, hogy a démon angyal, hisz abban is, hogy a démonból született angyal nem bukik el többé.

Iskell, gyere... Megteszem.

Clara

Clara! Elhiszed nekem, ha megint azt mondom, hogy sohasem történt velem ehhez fogható, és hogy korábban sohasem láttalak ilyennek? Remegtél valaha is úgy, mint akkor, amikor az én elaggott gyermekkarjaim öleltek? Egy ilyen dolgot, Clara, nem szabad banalizálni, félremagyarázni vagy megismételni és megölni. Mintha csavarokkal lenne a szemüregembe rögzítve, úgy őrzöm a képed: a karod, a tested és a szemed! A világmindenséget adtad nekem egy szempillantás alatt. Tudnod kell, meg kell tudnod, hogy immár nélkülözhetetlen vagy nekem. Általad létezem, szeretlek. Ez van, Clara, szeretlek. Többé semmi sem választhat szét minket.

Iskell

Iskell! Most már felesleges, hogy írnék neked. A leveleid nem jutnak el oda, ahol vagyok. Rögtön azután, hogy elmentél, elhagytam a várost: lehetlenné tetted, hogy folytassam a munkámat: Miért nevetél a karjaimban? Miért mondtad nekem azokat a dolgokat, amikor gyengéden elhúztál az ágytól? Az ágy nem arra való, hogy álmodozzunk, Iskell, ezzel csak kihívjuk a végzetet. Most nagyon elveszett vagyok, nincs semmi erőm és a férfiak elborzasztanak. Csak egy dologban vagyok biztos, hogy soha többé nem bírnám elviselni, hogy ott légy az ablakom mögött. Mi lesz velem, lehetek akár a világ túlsó végén, ha szerelmes vagyok! Biztosan gyakran fogok álmodni rólad, ahogy csókokra vágyva futottunk a sötét utcákon. Isten veled. Szeretlek és elmegyek, mert immár semmi sem választhat el tőled.

Clara

Clara, ugye meglepődtél? Ennyi idő után! Végigkutattam érted a világot és megtaláltalak.

Iskell

Csak ha muszáj, samuráj

Tartozhat-e egy lélekhez két test?
Vagy ez eleve kétes gondolat?
Lehet ugyanannak a léleknek

két különböző, mégis egy
testbe kódolt külön útja?
Valóban két külön út az?

Vagy közös kör, külön-külön
körbefutva, amelynek a középpontja
egy? Kerülgetjük. Együtt

nem érhetjük el.
Én - a gésa- rés a biztonságán.
Ha bevallja: a rés nyeli

el. Ha tagadja: a hiány.
Az én hibám? Ha megfejti:
saját képmása veti ki.

Két egymásnak szánt jel, hívás:
nagy kihívás mindezt sejtve,
egymást, önmagukat mégis

ezért félreértve, rejtve.
Mégfeszül a lélekpánt.
Két jelöletlen jeltárgy

között - lehet más? Megöl, ha mégis
megjelöl. Ha megjelölöm: megölöm.
Örök, megváltatlan jelek között

gyötör, gyötröm - egymást félve.
Jelnek nincs jó megfejtése.
Úszkál-csúszkál a jel alatt:

végleg rögzítetlen marad.
Vagy fixálom: szégyenbélyeg.
Hiába a közös lélek,

és a két test, összeforrva,
ha két külön úton jár.
Hát nem muszáj, samuráj.

Az árnyék

Van-e teste? Van-e saját énje?
Van-e saját énjében saját lélek?
Vagy mindez csak egy másik én torz kivételése?
Én véltem beléje az enyémet?
Vagy ő vetíti rám a magáét?

Lehet másképp? Ki tudja.
Én: az árnykép? Titkolja.
Elterjed és beszippant.
Háló vetül rám.
Lélekpillangót fogott?

Fallosz-lelke mocomog?
Vagy a péniszze?
Éjjeli pille
jött ide?
Aranypora vet szikrát?

Attól él, attól vibrál?
Test és lélek közt ingáz
a tünet. A vetület.
Meggzül: De meg nem szüntet.
Aisza egyszer üzen.

Feljön egy új létező.
Érdeklem? Nem.
Engem sem ő.
Ha megnyerő,
akkor sem.

De nem az. Tévedtem.
Lelke nincs, vagy ha mégis,
lelkében tőlem idegen.
Lett egy idegenje neki.
Árnyékként követi.

Kiss Ottó

Egyenes kör

- Játék öt képben -

Első kép

Szereplők:

ÖREG FÉRFI, fehér szakáll, bokáig érő lódenkabát, kezében szemléltető pálca
ALIZ, huszonéves lány
DOLOMITA, huszonéves lány
LÚCIA, huszonéves lány világos selyemruhában
FILIPPÓ, huszonéves férfi egyszerű öltönyben

(mielőtt a függöny felgördülne, valahonnan a színpad mögül:)

ELSŐ HANG (középkorú férfié)
Megenged, uram, egy személyes kérdést?
MÁSODIK HANG (középkorú férfié)
Nem lehet, kérem.
ELSŐ HANG
Dehát, miért nem?
MÁSODIK HANG
Még nincs itt az ideje.

Szín: A színpad bal hátsó sarkában állványra akasztva egy vázlatos, emberi testet ábrázoló rajz. Előtte asztal, rajta napló. Öreg Férfi a napló fölé hajol. A színpad előterében iskolapad, benne a négy fiatal, mint diák. A padon füzetek, íróeszközök.

ÖREG FÉRFI (felpillantva)
Hölgyeim és (enyhén meghajol) Filippó úr! Mint tudják, időnk véges, de éppen elég ahhoz, hogy mindnyájan sorra kerüljünk. Csupán a sorrend nem ismeretes még előttünk: Jóllehet, én már sejtem. Nos tehát: (ismét belebújuk a naplóba) Aliz kisasszony! (hátrább lép, a pálcával rámutat az emberalak gyomrára)
ALIZ (feláll)
Azon ételek és italok befogadására, valamint részbeni feldolgozására szolgáló szervünk, mely ételeket és italokat gondozóink - megétetés és megítatás végett - élénk helyeznek. Az érzékenyebb gyomrúak azonban ezt visszautasítják, s maguk indulnak üres tarisznyájukkal a világnak, önállóan kutatva kenyér és víz után. És lelnek azt. Ilyeneket, hogy (az ujján számol): önzés, csalás, hazugság. De ezek a kategóriák még az erősebb gyomrúak számára is nehezen emészthetők.

ÖREG FÉRFI
Köszönöm Aliz, állva maradhat: (közben ismét a naplóhoz lép, hosszasan nézi) Dolomiti kisasszony!

DOLOMITA (feláll)

ÖREG FÉRFI (hátralépve rámutat az emberalak gerincére)

DOLOMITA

Ősidők óta az emberi tartás eszköze és jelképe. A történelem folyamán azonban végig jelen van az alárendelt többség viszonylagos nyugalma jelentő, vízszintes gerinchelyzethez visszakanyarodó folyamat. Ám ismerünk néhány kirívó esetet is, mely kirívó esetek őseiktől örökölt függőleges tartásukból millimétereket sem engednek. Nyugalomra azonban ezen emberek is csupán vízszintes gerinchelyzetükben lelnek. De ez az örök nyugalom.

ÖREG FÉRFI

Köszönöm kisasszony, állva maradhat. (Ismét a naplóhoz lép, hosszasan szemléli, majd.) Lúcia kisasszony! (rámutat az alak szájára)

LÚCIA (feláll)

Nyílása cseresznyepiros sávval, úgynevezett ajakkal határolt. Az ajak formálásával, no meg további, a hangképzéshez elengedhetetlen szerveink segítségével, a szájnyíláson át bocsáthatók útjukra a hangok. Sorjázó hangjainkból állnak össze szavaink, mondataink. Ezek a mondatok irányulhatnak csupán vegetációnkra, de vonatkozhatnak érzéseinkre és érzelmeinkre is. Sőt: gondolatközlő

eszközként is használhatók: Gondolataink pedig arra valók, hogy segítségükkel kimondjuk azt, ami kimondható, valamint - segítségükkel - elhallgassuk azt, ami nem mondható ki.

ÖREG FÉRFI (éllel)

Nagyszerű volt, Lúcia kisasszony; kérem, maradjon állva!

LÚCIA

Köszönöm! (aggódva figyeli Filippót)

FILIPPÓ (feláll)

ÖREG FÉRFI (visszalép a naplóhoz, sokáig szemléli, majd felnéz; látva, hogy Filippó már áll, rámutat az emberalak lábára)

FILIPPÓ

Páros végtag, melynek egyik felét állandóan egy négyszögesített gödörben hintáztatjuk, társával pedig időnk végezetéig járunk-kelünk egy előre megszabott világban: A járás történhet általunk megszokott módon, illetve bicegve, szökdécselve. Ez utóbbi esetekben viszont kevésbé távolodhatunk el gödörben hintáztató tükörtagjától. Továbbá: járhatunk viszonylag kis lábon, átlagos lábon, valamint nagylábon. Ám ezek, a közhiedelemmel ellentétben, teljesen függetlenek emberi nagyságunktól.

ÖREG FÉRFI

Köszönöm, Filippó úr! (sóhaj) Nos, szokásukhoz híven, ismét ki-tettek magukért. Napról napra kellemesebben csalódom önökben. Kérem, foglaljanak helyet! (leülnek) Köszönöm! Most pedig, hátralévő időnkben, bemutatok önöknek egy újabb testrészt, s elmondom az ezzel kapcsolatos tudnivalókat. (a rajzhoz lép, pálcájával rámutat az alak vállára) Nos, a váll az az alkatrész, mellyel mindennapi, valamint évmilliók keresztjeinket cipeljük. Vállunk növekvő terheinkhez évezredek és évmilliók óta arányosan alkalmazkodik. Ez az alkalmazkodás azonban, úgy tűnik, mostanában egyre sikertelenebb: Mintha kissé eltolódnai látszana. Próbáljuk meg ma, csikófarkor Sámsonok akik vagyunk, a világ gondjait; magunkra öltetni: Mintha törékeny királykisasszonyoknak tünnénk... (hatásszünetet tart) De mi van, ha nem öltjük magunkra? (ismét hatásszünetet tart, kintről bececsengetnek) Köszönöm figyelmüket! A mai emberismeret óráát ezennel berekesztem. (enyhén meghajol)

(a diákok felállnak)

ÖREG FÉRFI (összecsukja a naplót, hóna alá veszi, elindul kifelé) (a diákok szedelőzködni kezdenek, közben:)

Lassú függöny

Második kép

Szereplők:

LÚCIA, huszonéves lány világos selyemruhában, arcán álarc mosolyra húzott szájjal; a jelenet alatt végig mozdulatlan

FILIPPÓ, huszonéves férfi egyszerű öltönyben; a jelenet alatt végig mozdulatlan

ANYA, középkorú hölgy sötét ruhában, arcán álarc sírást szimbolizáló, legörbített ajakkal; a jelenet alatt végig mozdulatlan

ÖREG FÉRFI, fehér szakáll, bokáig érő lódenkabát

STATISZTÁK, egy tíz év körüli fiú és egy hasonló korú leány

ÖREG FÉRFI (mielőtt a függöny felgördülne, előbújik mögüle, kezében óriás, piros papírszívet tart, rajta a fehér színnel felpingált szöveg a következő:)

A dobogás csak akkor szűnik bennem egy-egy pillanatra, amikor testem és lelkem tömérdek súlyát beléd helyezem, illetve rád testálok. Ilyenkor helyette dobansz bennem egyet-egyét, a szív munkáját pillanatnyilag magadra vállalva.

(a közönség olvasat-ideje után visszabújik, majd felgördül a függöny)

Szín: Üres színpad; bal szélén, a közönséggel szemben Lúcia; jobb szélén, a közönséggel szemben Anya; középen, a közönséggel szemben Filippó áll. Lúcia és Filippó között egy fal található, papírdobozra festett, stilizált téglákkal. A közönség a fal keresztmetszetét látja. Mindhárman, kezüket maguk előtt leengedve, egyetlen hosszú kötelet tartanak.

ANYA (kimeríten, a közönség felé)

Úgy érzem, fiam, nem lenne helyes, ha így cselekednél.

FILIPPÓ (a közönség felé)

Megkapom, megígérték, nekem ígérték a hivatalt!

LÚCIA (kimeríten, a közönség felé)

És a hivatal?

FILIPPÓ

Megígérték, megkapom.

LÚCIA

Ez nagyszerű! És nagyon fontos.

ANYA

Úgy érzem, fiam, nem lenne helyes, ha így cselekednél.

FILIPPÓ

De hisz már nekem ígérték a villát!

LUCIA

És a villa?

FILIPPÓ

Megkapom, drágám, megígérték.

(a Statiszták balról bejönnek)

LÚCIA

Ez nagyszerű! És nagyon fontos.

ANYA

Úgy érzem, fiam, nem lenne helyes, ha így cselekednél.

(a Statiszták megfogják a falat, Filippó háta mögött lassan elindulnak vele Anya felé, közben)

FILIPPÓ

De hisz már nekem ígérték a vadászházat!

LÚCIA

És a vadászház?

FILIPPÓ

Meglesz, drágám, megígérték.

LÚCIA

Ez nagyszerű! És nagyon fontos.

(a Statiszták leteszik a falat Anya és Filippó közé, mozdulatlanul Anya körül maradnak)

ANYA

Úgy érzem, fiam, nem lenne helyes, ha így cselekednél.

FILIPPÓ

De hisz Lúcia már nekem ígérte a kezét! Holnap megkérem az apjától.

LÚCIA

És a kezem?

FILIPPÓ

Holnap lesz a nagy nap. Senki sem tarthat vissza!

LÚCIA

Ez nagyszerű! És nagyon fontos.

ANYA

Áldásom rátok, fiam!

FILIPPÓ

Köszönöm, anyám!

LÚCIA

És édesanyád?

FILIPPÓ

Áldását adta.

LÚCIA

Ez nagyszerű! És nagyon fontos.

Függöny

STATISZTA FIÚ (előlép a függöny mögül, kezében hatalmas, fehér keménypapírból kivágott arcprofil tart, rajta piros betűkkel a felirat:)

Régi igazság, hogy önmagát ismeri legmélyebben az ember. Arcunk olykor érzéseink és érzelmeink vetítőképe, máskor fátyol, mellyel ugyanezen dolgainkat takargatjuk.

(néhány másodperc után visszalép a függöny mögé)

Harmadik kép

Szereplők:

ÖREG FÉRFI, fehér szakáll, bokáig érő lódenkabát, kezében hegedű

FILIPPÓ, huszoneves férfi egyszerű öltönyben

(mielőtt a függöny felgördülne, valahonnan a színpad mögül.)

ELSŐ HANG (középkorú férfié)

Megenged, uram, egy személyes kérdést?

MÁSODIK HANG (középkorú férfié)

Nem lehet, kérem.

ELSŐ HANG

Dehát, miért nem?

MÁSODIK HANG

Még nincs itt az ideje.

Szín: Szobabelső. A színpad jobb felén kottatartó állvány, rajta szétnyitott kotta. Tőle kissé balra heverő, mellette asztal, rajta mindenféle iratok. Az asztalnál szék, hátrább fogas, kabáttal, sállal, sapkával.

ÖREG FÉRFI (a kottát nézi, hegedül, könnyed dallamíveket játszik, andante; Filippó nem figyel vagy csak látszólag nem - eldönthetetlen)

FILIPPÓ (fel-alá járkál, többször megkerüli az ágyat is, ideges, látszik, beszélne, de bántja, hogy nem figyelnek rá; aztán mégis rászánja magát.)

Ott hagytam abba, hogy az ember függőségi, de még inkább alárendeltségi viszonyaitól mindenkor válni szeretne. De hogyan? Véleményem szerint a valóságban sohasem válhat meg

tőlük, legalábbis egészüktől nem. Csupán a részletekben. Ez viszont kompromisszum. Akárhogyan szemléljük, bizonyos szemszögből mindig is kompromisszum! (jelentőségteljesen) Ámde gondolatban!? Hiszen a gondolat örökkön szabad volt, s reméljük, lesz is; ezért én gondolatban örökkön szabad lehetek.

ÖREG FÉRFI (pillanatra abbahagyja a játékot, odafordul Filippóhoz ironikusan)

Ez nem kompromisszum. Neeem...

FILIPPÓ (Öreg Férfi szavait fel sem veszi, vehemensen folytatja tovább:)

A gondolati szabadság a művészek leglényegesebb motiváló erői közé tartozik. Ezen a téren nem lehet megkötni az embert. Ezért a művészek látszólag szabad, de örökre megkötött, vagy látszólag megkötött, de örökkön szabad emberek. Relatív.

ÖREG FÉRFI (pillanatra ismét abbahagyja a játékot, bántja, hogy Filippó nem figyelt fel előbbi élcére, ugyanezt most erősebben teszi:)

A megkötött embert viszont csak egy igekötő választja el attól, hogy felkötött legyen. A művész pedig, mint olyan, nem akar felkötött lenni, ezért a gondolati szabadságot választja. Így gondolta, ugye?

FILIPPÓ (továbbra sem zavartatja magát)

Eh! (legyint) Én felépítettem magamnak az álmok társadalmát, s ez gyógyírként szolgál az elhadart valóságra. Társadalmam egyszemélyes, nincsenek határai és bárkit befogad, aki útlevélként álmokat mutat fel. Minél mélyebbek és teljesebbek ezek az álmok, annál nagyobb szerephez jut önmagán, vagyis társadalmán belül az álmodó. (egészen felhevül) Ez a rend befelé mélyül, így mindig egyszemélyes marad, ugyanakkor minden álmodóé is. Ebben a társadalomban nincs vallás és nincs választójog, és egyáltalán semmiféle jog sincs, és kötelesség sincs, nincsenek írott törvények, és forradalmak sincsenek! Egymás álmait nem lehet megdönteni! (kissé higgadtabban) Ez az egyszemélyes társadalom jóval túl van az államrendszeren, itt nincsenek osztályellentétek, így nincs szükség a nem létező osztályellentéteket kibékítő szervezetekre. Állam, ha volt is, régen elhalt: Itt nincs idő és tér, az álmodók mindig ott, akkor és azt álmodhatnak, ahol, amikor és amit szeretnének:.. (szinte komoran) Egyre azonban vigyázniuk kell: az álmokat a valósággal soha nem szabad vegyíteni, mert ez a társadalom személyiségekre való széthullását, vagyis az álmodó személyiségekre való széthullását jelentené. Tehát, fokozottan ügyelnünk kell álmaink valósággal való kapcsolatára, mert amint érinti egymást e két kategória, nyomban örök hasadásnak indul, s többé nem szintetizálható az álmodón belül.

ÖREG FÉRFI (a játékot az utolsó mondatok alatt abbahagyta, hegedűjét teste mellé mellé leengedve mereven nézi a kottát, aztán lassan ránéz Filippóra, hangja komoly)

Ennek mintha egy kicsit szkizofrén íze lenne... (aggódón) Jól van, Filippó? És egyébként is: mi az, hogy valóság? Igazság? S mi az, hogy igazság? Valóság?

FILIPPÓ (kimérten, tagolva)

Mindenképpen leszögezhetem: én gondolatban örökkön szabad leszek.

ÖREG FÉRFI (szinte előredől, annyira Egyeli Filippó szemét)

De vajon szabad lesz-e, Filippó, ha más nem, csupán gondolatai lesznek magával?

FILIPPÓ (ugyanolyan mereven figyeli Öreg Férfit)

Vajon, nem azért ember az ember, mert magányában sincs soha egyedül?!

(egymást fürkészve, mindketten így maradnak, közben:)

Lassú függöny

Negyedik kép

Szereplők:

LÚCIA, huszonéves lány világos selyemruhában, arcán álarc, sírást szimbolizáló, legörbülő

ajakkal; a jelenet alatt végig mozdulatlan

FILIPPÓ, huszonéves férfi egyszerű öltönyben; a jelenet alatt végig mozdulatlan

ANYA, középkorú hölgy sötét ruhában, arcán álarc, sírást szimbolizáló, legörbülő ajakkal; a jelenet alatt végig mozdulatlan

ÖREG FÉRFI, fehér szakáll, bokáig érő lódenkabát

STATISZTÁK, egy tíz év körüli fiú és egy tíz év körüli lány

ÖREG FÉRFI (mielőtt még a függöny felgördülne, előbújik mögüle, kezében óriás, piros papírszívet tart, rajta fehér színnel írt szöveg olvasható:)

Egyszerű gyári munkás, aki mindig ugyanazt a munkafolyamatot végzi. Mégsem csupán egy elhanyagolható láncszem, ellenben: maga a kapocs, mely nélkül testünk rendszere óhatatlanul összerogyna.

(visszalép a függöny mögé, az felgördül)

Szín: Üres színpad, bal szélén, a közönséggel szemben Lúcia; jobb szélén, a közönséggel szemben Anya; középen, a közönséggel szemben Filippó áll. Anya és Filippó között egy fal található, amint az a második kép végén maradt. Mindhárman, kezüket testük előtt leengedve, egyetlen hosszú kötelet tartanak.

ANYA (kimérten, a közönség felé)

Úgy érzem, fiam, nem lenne helyes, ha így cselekednél.

FILIPPÓ (a közönség felé)

Eldöntöttem. Nem maradhatok itthon.

LÚCIA (kimérten, a közönség felé)

Úgy érzem, Filippó, nem lenne helyes, ha így cselekednél.

FILIPPÓ

Ne haragudj, drágám, utaznom kell. Még ma éjjel. Te is tudod.

LÚCIA

És a villa, a vadászház?!

FILIPPÓ

Szomorú szívvel hagyom itt.

ANYA

És Lúcia, a házasság?

FILIPPÓ

Szomorú szívvel hagyom itt.

LÚCIA

És édesanyád?

FILIPPÓ

Szomorú szívvel hagyom itt.

LÚCIA

Tudja már?

FILIPPÓ

Beletörődni látszik.

ANYA

Úgy érzem, fiam, nem lenne helyes, ha így cselekednél.

FILIPPÓ

A többiek már úton vannak. Holnapra bármi történhet az országban. Indulok.

ANYA

Lúcia tudja már?

FILIPPÓ

Beletörődni látszik.

LÚCIA

Úgy érzem, Filippó, nem lenne helyes, ha így cselekednél.

(a Statiszták belépnek, egy ugyanolyan falat hoznak, mint ami Anya és Filippó között áll)

ANYA

Írjál.

FILIPPÓ

Írok.

LÚCIA

Biztosan?

FILIPPÓ

Megígérem.

LÚCIA

Sokat?

FILIPPÓ

Sokat.

(a Statiszták lassan Lúcia és Filippó közé viszik a falat, leteszik, s mindketten mozdulatlanul ott maradnak)

ANYA

Sok szerencsét, fiam

FILIPPÓ

Köszönöm, anyám!

LÚCIA

Látjuk még egymást, Filippó?

FILIPPÓ

Megígérem.

Függöny

STATISZTA LÁNY (előlép a függöny mögül, kezében hatalmas, fehér papírból kivágott arcprofil tart-az iménti tükörképét-, rajta piros betűkkel a felirat:)

Arcunk örökké-felismerhetően azonos önmagunkkal, de mások számára csupán többezer-maszk formájában fedezhető fel: Ők csak ezen maszkok lehántása után közelíthetnének eredeti valóságunkhoz. De az ilyen mélységekig terjedő érdeklődés önmagunkkal szemben is ismeretlen. (néhány másodperc után visszalép a függöny mögé)

Ötödik kép

Szereplők:

ÖREG FÉRFI, fehér szakáll, bokáig érő lódenkabát, hegedű

ELSŐ HANG, középkorú férfi szegényes, kopottas öltözetben

MÁSODIK HANG, középkorú férfi, termete, arca feltűnően hasonlít Első Hangéhoz; öltözete: zsakett, cilinder, sétatálcá

HARMADIK HANG, férfié

Szín:

Dimbes-dombos sírkert, néhány ódon keresztel, pár szesínűvé fakult koszorúval, néhol száraz, kókadt virágokkal: Félhomály. Valahonnan egyre erősödő hegedűszó hallik.

ÖREG FÉRFI (jobbról lassan be, pillanatra sem figyel másra, elmélyülten hegedül, könnyed dallamíveket játszik, ugyanazt, mint a Harmadik képben, andante; a sírhalmok között halad, át a színpadon, aztán lassan ki; a hegedűszó távolodik, majd amikor már alig hallható:)

ELSŐ HANG (a színpad mögül)

Megenged, uram, egy személyes kérdést?

MÁSODIK HANG (ugyanonnan)

Természetesen.

ELSŐ HANG

Nos, uram, ön emelkedik vagy zuhan?

MÁSODIK HANG (bosszússágot mímelve)

No de, kérem! Micsoda arcátlanság ez?! (jelentőségteljesen) Természetesen emelkedem!

ELSŐ HANG

Nagyszerű!

MÁSODIK HANG

Megmondaná, kérem, miért nagyszerű az magának, ha én emelkedem?

ELSŐ HANG

Ennél mi sem egyszerűbb uram. Első bizonyosság: ön emelkedik: Második bizonyosság: én önnel egyirányban haladok. Konklúzió: én, mint olyan, emelkedem. Azt hiszem, uram, nem követtem el logikai ugrást, nemdebár? Oly ritkaság manapság összefutni emelkedővel! Talán ön más véleményen van, uram?

MÁSODIK HANG

Nagyon megkérem, ha nézze azt az alakot ott!

ELSŐ HANG

Miféle alakot, uram? Azt, aki abba az egyenesbe kapaszkodik?

MÁSODIK HANG

Igen, azt. És lásson csodát: emelkedünk. Az az alak ugyanis hant, míg a véletlen elé nem hozta azt a síkegyenest. Most stagnálhat néhány évet, azután...

ELSŐ HANG

Azután?

MÁSODIK HANG

Azután, ha nem bírja karral, gondolom, zuhan tovább.

ELSŐ HANG

Aha.

MÁSODIK HANG

No de, figyeljen csak! (Harmadik Hanghoz, kiáltva) Hé, miszter, maga mióta szorongatja azt a síkegyenest?

HARMADIK HANG (távolból)

Hozzám szól, uram?

MÁSODIK HANG (bosszúsan, magának)

Na tessék: uram, uram:: (hangosabban) Magához, igen!

HARMADIK HANG

És mit akar, uram?

MÁSODIK HANG

Megkérni arra, ha visszafelé jövet ismét összefutnánk, akkor ne urazzon! Megteszi?

HARMADIK HANG

Mire maguk visszafelé jönnek, uram, én már nem szeretnék itt lenni.

MÁSODIK HANG

Jó, jó; de kérem, komolyan gondolja azt, hogy évtizedekig bírja ott lebegtetni magát?

HARMADIK HANG

Én nem lebegtetek, uram, én körré hajlítgatom ezt a síkegyenest.

MÁSODIK HANG

Aha. És minek?

HARMADIK HANG

Micsoda kérdés!? - Ha véletlenül mások is felemelkednének ily magas régiókba - mint például önök, uraim -, ne legyen miben megkapaszkodniuk a zuhanás előtt.

ELSŐ HANG

Miszter, csak nem azt akarja mondani, hogy felértünk a csúcsra, ez az egyenes itt a tetőpont, s hogy innen már csak lefelé vezet az út?

HARMADIK HANG

Ellenkezőleg, uraim! Önök még fel sem értek a csúcsra, s máris zuhanni kezdtek. A tetőpont, uraim, az egyenes, amit én most körré szorongatok. Ez a kulcs, uraim, örök magaslatok kulcsa. Sajnálom, és jó zuhanást kívánok!

(valahonnan egyre erősödő hegedűszó hallik)

ÖREG FÉRFI (jobbról lassan be, pillanatra sem figyel másra, elmélyülten hegedül; a dallam ugyanaz, mint az imént, andante; a sírhalmok között halad, át a színpadon, aztán lassan ki; a hegedűszó távolodik, majd amikor már alig hallható:)

ELSŐ HANG

Mintha zuhannánk, nemdebár?

MÁSODIK HANG

No igen.

ELSŐ HANG

De kérem, ez mégiscsak felháborító! Ön engem, hogy mást ne mondjak, félrevezetett...

MÁSODIK HANG (gépiesen)

Ez szerfelett alpári s módfelett testetlen gyanúsítgatás, ugyanis, első bizonyosság: midőn megszólított, ön is láthatta, emelkedünk; második bizonyosság: emelkedés után a zuhanás nem más, mint törvényszerűség. Azt hiszem, nem követtem el logikai ugrást: (gunyorosan) Vagy talán ön másként vélekedik?

ELSŐ HANG

Gondoljon, amit akar, de beláthatja: csalás áldozata vagyok. Az ön csalásáé!

MÁSODIK HANG

No igen.

ELSŐ HANG

De uram, magát nem serkenti valamiféle cselekvésre a zuhanás ténye?

MÁSODIK HANG (élénken)

Dehogynem! Nem látja, hogy csapkodok a szárnyaimmal?

ELSŐ HANG

Ha önnek viccelődni támadt kedve, nagyon megkérem, ezt tegye nélkülem!

MÁSODIK HANG

Ember, nézzen már körbe! Nem látja, hogy stagnálunk?! Egyenes nélkül stagnálunk!

ELSŐ HANG (kis csend után)

Valóban... S nem is lehetünk oly alacsonyán.

MÁSODIK HANG

No látja, megmondtam magának!

ELSŐ HANG

Azt hiszem, uram, elnézést kell kérnem az iménti kirohanásomért...

MÁSODIK HANG

Ugyan, hagyja! Borítsunk fátylat a múltra!

ELSŐ HANG (rövid, kínos csend után)

Most, hogy így stagnálgatunk, hadd mondok el, ami a szívemet nyomja...

MÁSODIK HANG (bátorítón) Hallgatom!

ELSŐ HANG

Nos, amikor önt megszólítottam, volt egy olyan furcsa érzésem, mintha már évek óta

ismernénk egymást. Érti, ugye, mire gondolok?

MÁSODIK HANG (tűnődve)

Igen... Annál is inkább, mert bennem is motoszkált ez az érzés.

ELSŐ HANG

Tudom, találkozásunkkor illetett volna, az etikettet némileg felrúgva, most mégis bemutatkozom... Filippó, tisztelettel.

MÁSODIK HANG

Nahát, ez meglepő!

ELSŐ HANG

De uram, mi meglepő van ebben?!

MÁSODIK HANG

Szintén Filippó. Ezerkilencszázharmincnégy március tíz, Regepuszta.

ELSŐ HANG

Ez... ez tényleg érdekes... Az arca is, mintha... Már említeni is akartam.

MÁSODIK HANG

Úgy gondolja, barátom, hogy...

ELSŐ HANG

Hááát?!

MÁSODIK HANG

Mond valamit... Az a forradás a kezén... Húsz évesen elgázolt egy fekete Mercedesz a...

ELSŐ HANG (szavába vág)

... a galantínai főúton...

MÁSODIK HANG

... a galantínai főúton. Fantasztikus! Maga tényleg én, azaz hogy én... Várjunk csak! (pergőn)

Aliznak milyen színű szeme volt?

ELSŐ HANG (azonnal)

Kék.

MÁSODIK HANG

Dolomita haja?

ELSŐ HANG

Aranyszőke.

MÁSODIK HANG

Lúcia kibe volt halálosan szerelmes?

ELSŐ HANG

Belém! Azaz...

MÁSODIK HANG (elmerengve)

Emlékszel?

ELSŐ HANG (meglepődik)

Emlékszem.

MÁSODIK HANG

Mindre?

ELSŐ HANG

Mindre.

MÁSODIK HANG

A borospoharakra is?

ELSŐ HANG

A borospoharakra is.

MÁSODIK HANG

A szabadságra is?

ELSŐ HANG

A szabadságra is.

MÁSODIK HANG (metszőn)

Nem emlékszel semmire!

ELSŐ HANG

Igenis, mindenre emlékszem.

MÁSODIK HANG

A szabadságra is?

ELSŐ HANG

Arra nem. De az illúziójára...

MÁSODIK HANG

A borospohár és a lányok miatt?

ELSŐ HANG

A borospohár és a lányok miatt.

MÁSODIK HANG

Szomorú

ELSŐ HANG

Az.

MÁSODIK HANG (rövid csend után)

S aztán, huszonegy évesen, a nagy utazás. Párizs! Róma! Később New York!

ELSŐ HANG

Neeem! Bár valóban voltak efféle gyermeteg álmaim, de...

MÁSODIK HANG (már csak magára figyel)

A pénz! A siker! A hírnév!

ELSŐ HANG

Azt akarja mondani, uram, hogy én mégsem ön, vagyis hogy...

MÁSODIK HANG (sóhajt)

S végül, tékozló fiúként, mégiscsak a pöttömnyi haza.

ELSŐ HANG (élénken)

Nézze csak! ... Figyel? ... Uram!

MÁSODIK HANG (fakón)

Igen, igen. Látja, emelkedünk! Ismét emelkedünk!

MÁSODIK HANG

Valóban.

(ebben a pillanatban a szín fölött megjelenik négy láb - Első és Második Hangé -, egy-egy kötélbe kapaszkodnak, mozdulatlanok, eresztik őket lefelé)

Megmondom őszintén, erre én sem számítottam. Úgy látszik, jó hatással van rám az ön jelenléte.

(már egész alakjuk látszik)

ELSŐ HANG (mosolyogva)

Vagy rám az öné, uram. Nekünk találkoznunk kellett. Azt hiszem, ez valahol meg volt írva...

Nem lehetett véletlen!

MÁSODIK HANG

Barátom, ez művészet! Amit most mi csinálunk, nem emelkedés, repülés, szárnyalás, ez maga a művészet!

(eltűnnek a sírhalmok mögött)

ELSŐ HANG

Á, miszter, maga még mindig azzal az egyenessel bíbelődik?

HARMADIK HANG

Uraim, önök itt?! Hogyan emelkedhettek ismét idáig?! Ilyet még nem láttam! - Valaki

zuhanórepülésből átmegy emelkedőbe?! Ez rejtély, uraim, rejtély. Nagy akaratereőre vall.

MÁSODIK HANG (magabiztosan)

Hagyja csak, miszter, mi sem természetesebb ennél! - Aki emelkedésre született, az fel is emelkedik. Bármily magasság légyen is az!

ELSŐ HANG

Ha megkérhetném önöket, ne fecsegjenek annyit! (Harmadik Hanghoz) Inkább nyújtsa errébb, miszter, azt az egyenest, hadd segítsek, mielőtt ismét zuhanni kezdünk!

MÁSODIK HANG (lelkesen)

Igaza van, barátom! Egy mindenkiért, mindenki egyért! (Első Hanghoz) Jól fogja?

ELSŐ HANG

Jól. És maga?

MÁSODIK HANG

Én is.

HARMADIK HANG

Nem beszélni, stagnálni, uraim, stagnálni. Ez a kulcs. Az örök magaslatok kulcsa.

(rövid csend után valahonnan egyre erősödő hegedűszó hallik)

ÖREG FÉRFI (jobbról lassan be, pillanatra sem figyel másra, elmélyülten hegedül; a dallam ugyanaz, mint elébb, andande; a sírhalmok között halad, át a színpadon, aztán lassan ki; a hegedűszó távolodik, majd amikor már alig hallható:)

(távolból, szócsövön keresztül)

Aliz kisasszony!

ALIZ (távolból, visszhangosítón keresztül)

Jelen!

ÖREG FÉRFI (távolból, szócsövön át)

Dolomita kisasszony!

DOLOMITA (visszhangosítón keresztül, messziről)

Jelen!

ÖREG FÉRFI (távolról, szócsövön át)

Filippó!

FILIPPÓ (visszhangosítón keresztül, messziről)

Jelen!

ÖREG FÉRFI (szócsövön keresztül, távolból)

Lúcia kisasszony! (kicsit vár, válasz nem érkezik) Lúcia kisasszony! (vár, aztán bosszúsan magának) Sejthettem volna! (hangosabban, ünnepélyesen) A mai foglalkozást ezennel berekesztem!

Függöny

(rövid csend után)

NEGYEDIK HANG (Lúciáé, valahonnan a színpad mögül)

Megenged, hölgyem, egy személyes kérdést?

ÖTÖDIK HANG (Lúciáé, ugyanonnan)

Nem lehet, kérem.

NEGYEDIK HANG

Dehát, miért nem?

ÖTÖDIK HANG

Még nincs itt az ideje.

Újházy László

Intermezzó

Csak pár napra érkezett az isten egy kötélhágcsón a zsinórpadlásról. Három táncosnő ugrott nyakába rögtön, hogy majdnem összeesett:

A nézőtéren az Unalom népes serege ült, figyelte az előadást. Ez volt a zárójelenet:

Néhány Széknyikordulásnak azonban ekkorra már elege lett az egészből, s kifelé igyekezett. Utánuk pedig egy csapat Cszozogás.

Benn, az irodában a Siker izgatottan tárgyalt a Bukással, odakinn pedig mintha helyet cserélt volna a nézőtér a színpaddal. Már a Köhögés, Tüsszögés, sőt Krárogás is nekitámadt a Viselkedésnek, hiába állt pár Csitítő Szó az utóbbi mellett.

Az istenről a táncosnők eközben lecibálták kabátját-nadrágját. Gatyájánál tartottak éppen, mikor Röhej szinte ugatni kezdett a karzaton.

A Konfliktusból Sóhaj született, ezzel a függöny összefutott - a táncosnőket az istennel egyértelmű pózba borítván.

A függöny előtt lábrakapott Erősödő Morgások között a Keserű Szájíz megigazította nyakkendőjét, a csillárok kigyúltak, felemelkedtek a Ruhasuhogások is a Mozdulatokkal.

Az előadásnak - így, vagy úgy - vége lett.

A színpalak mögött a Bukás a Sikerrel immár karöltve sietett a Pénz felé, aki az istenhez és a táncosnőkhöz beszélt. A táncosnők vihogtak. Az isten se figyelt oda.

De a Pénz beszélt, csak beszélt rendületlenül tovább.

Dermedő árnyékvilág

A föld emlékei némák
Az erdő fái között az őszi csönd megáll
A szomszéd falu a napsütésben
megtörli homlokát
templomrom falán
sütkérezik a halál
A tétova szembogár
fecskét talál -
tetőcserepeken szárad a vér
A magányos ember
üres faluba ér

Indulok én is háttal a múltnak
néhány évembe még belefér
hogy hazaérjek már-már
Kezem fejére
katicabogár száll

Sebeők János

Ki kérdezte a cápát?

Akire gyakran hivatkoznak, ugye. Ha fekete macska megy át előtted, az rossz előjel. A macskaköröm jó előjel. Valaha megidézettségre vágytunk, most az idézettség a fő, áttételes értelem nélkül, hivatkozási alap gyanánt.

Itt van például Derrida. Vagy Fukuyama. Vagy Heidegger. Nem Heisenberg. Heisenberg nem annyira jó, Heideggert kell mondani. Aki akar, ebből a három névből már jól megél. El van velük. Nem érhetik tetten. Hüphühüp, barbatrúkk: Derrida. Hüphühüp, barbatrúkk: Fukuyama. Hüphühüp, barbatrúkk: Heidegger. Persze nem mindegy, hogy mikor melyik, de rá lehet érezni előbb-utóbb. Ha pedig minden kötél szakad, még mindig ott van Nietzsche. Nietzsche mindig bejön. Ő a filozófia örök poénja. Mindig ül. Végül is nem személyekről, hanem kulcsszavakról van szó, s a kulcsszavak a maguk nemében, a maguk megfellebbezhetetlen tekintélyével – sztárok.

A kvantumgravitáció is kulcsszó. A modern fizika egyik kulcsszava, tehát sztár. Talán Alan Sokal - aki fajára nézve amúgy fizikus - is idegesíthette a kulcsszavak gátlástalan sztárolása, nosza, rittyentett egy esszét a kvantumgravitáció transzformatív hermeneutikájáról, s eljuttatta a Social Text című folyóiratnak. A szerkesztőség ráharapott a tudománytalan ostobaságoktól hemzsegő fiktív dolgozatra, lett is belőle skandalum. Most Sokal tréfája a sztár.

Sokal eredetileg a természettudományos igazságot relativizáló posztmodern filozófiának kívánt fityiszt mutatni, de tréfájával az idézettség és a kulcsszó-kultusz egészének manipulálhatóságát mutatta meg.

Az üvegházhatás, avagy becenevén globális fölmelegedés is a sztárolt kulcsszavak közé tartozik. Rámtámad egy pacák: „Maga az a természetvédő, ugye? Sebeők, ha nem tévedek:” - „Igen” - ezután szokott jönni a „globális felmelegedés”: Hogy mi a véleményem a globális felmelegedésről. Mert egy természetvédőnek globális fölmelegedés jár. Nem kerülheti el.

A globális fölmelegedés úgy van nyilvántartva, mint valami eleve rossz. Mintha bárminemű eltérés a Föld jelenlegi állapotától kizárólag csak rossz irányú lehetne. Igen ám, csak hogy a Föld karbon korban melegebb volt, mint amilyen az üvegházhatás nyomán lesz s a jégkorszakban hidegebb volt, mint amilyen a nukleáris tél nyomán lehetne. Miért kell feltétlenül sírni azon, ha az Antarktisz körül virágok nyílnak? Reszkess Banglades, de a cápát ki kérdezte meg?

János-Jónás próféta így szól a tenger halaihoz: örvendjete, halak, jön a globális fölmelegedés, több lesz a víz. János-Jónás próféta így szól a tenger rákjaihoz, a krillekhez: örvendjete, krillek, mert több lesz a víz. János-Jónás próféta így szól a tenger bálnáihoz: örvendjete, cápák, több lesz a víz.

Az, hogy valamely éghajlatváltozás az élővilág egésze számára jó-e vagy rossz-e, nehezen eldönthető. Az élővilág egésze nem azonos annak egyes érdekcsoportjaival.

Addig, amíg az ember által okozott hatásokat kizárólag az emberi érdekcsoportra gyakorolt veszélyesség optikáján keresztül szemléljük, a planetáris felelősség merő illúzió. Ezért jelentem be, hogy én a magam részéről - már csak dacból is - örülni fogok, ha jön a víz. Egy olyan világban, ahol a cápát a vízzel kapcsolatosan nem kérdezik meg, csak örülhetnek. S persze elképzelhetem, milyen is lesz az óceán akkor, amikor utolsó lehelete buboréka épp szódavízzé teszi.

Magyarország nincs

Spiró György drámái - a Csirkefej után

E tanulmány alcíme csupán annyit kíván tudatni: Spiró Györgynek az 1985-ös datálású, legjelentékenyebb darabját követően írott (és Mohózat címen egybegyűjtött) újabb színműveiről lesz szó. Azt ugyanis, hogy Magyarország nincs, Spiró már a Csirkefejben és a Csirkefej előtt is tudta és tudatta. Felismerésének súlyán mit sem könnyít, hogy tapasztalata szerint régóta - és en bloc - már a világ sincs. A jelenkori magyar dráma Karl Krausa évtizedek óta az emberiség végnapjai utáni vég- vég- napokat írja. Azt az állapotot viszi színre, amelyben egy (organikus működésre képtelen) közösség még csak nem is abszurd módon tönkreteszi, megsemmisíti értelmes létének maradékát.

A bemutatott, tönkrement közösség állhat a házasság elnevezésű makacs próbálkozás két ember-sejtjéből (Ahogy tesszük). Lehet alkalmi kiségyüttes, nemzedéken belüli konfliktussal és nemzedékek közötti értetlenséggel (Kvartett). A közösség negatív reprezentációját elláthatja olyan extenzíven szétterjeszkedő, hemzsegő figuratömeg, mint a magyar szenny mohózatában (Vircsaft) vagy a délszláv háború tragédiájában (Dobardan). Szót kérhet a mában a múltból rekonstruált háromnegyedmúlt, mely irodalmi tekintetben egyszerre továbbken- és dekon- (Legújabb Zrínyiász). S megjelenhet a „Magyarország nincs”-cselekvés egybevágoan az a régi, anakronisztikus történelmi metszet, amikor „Magyarország még lehetett volna” - feltéve, ám visszamenőleg sem engedve meg ezt az esélyt (Árpád-ház). A darabcímek részint egymásra vonatkoztathatók, alkalmanként akár fölcserélhetőek. Az Árpád-házi Kálmán és Álmos is úgy teszi, ahogy teszi, s a Legújabb Zrínyiász társadalmi-politikai közegében nagyobb a vircsaft, mint a Vircsaft egyesülteuropai horizontú maffiózóinak balkániságában.

Spiró legtöbb tárgyát valóban am blok: mindenestül, szőröstül-bőröstül veti olvasói, nézői elé. Úgy, ahogy van. Ez semmi esetre sem megformálatlanság, formátlanság. Sőt, sokszor inkább túlformáltság. A Dobardan 1-9. jelenetére igen szépen elgondolt 10-12. jelenet következik. Idáig az Ahogy tesszük Hős - Nej Ádámjánál-Évájánál talán egy árnyalattal emberarcúbb házaspár vitázott arról: erkölcsi-érzelmi válságuk feloldására örökbe fogadjanak-e egy jugó árvát, vagy külföldön keressenek kiutat anyagi-egzisztenciális csapdahelyzetükből? Innentől viszont egy menekülttábor lesz a színhely. Megtestesül és sors helyett szólammá válik mindaz, aminek a Mérnök és a Feleség lelkében és vitájában kellene lejátszódnia: A panasz, az elégikusság, az indulat, a vágy, a reménytelenség szólamai - a menekültek megnyilvánulásai - nem hagynak kétséget az író szerkesztőkészségéről és lírai (szánalomra hajló) alkatáról. Ám sajnos ettől még a menekülttábori képsor csupán illusztrációja annak a családi bomlásfolyamatnak, amelyet a dialógus legérdekesebb pontján szakított meg és helyettesített e sokkal drámaiatlanabb körképpel Spiró. Az ötlet, az elterveltség két különböző anyagra elegendő - viszont nem teszi egyanyagúvá a Dobardant.

A Kvartett a kötet legökonomikusabb és legjelentékenyebb színműve. A helyenkénti túlformálás - és vele az idegen drámai matéria túltengése - ennek sem tesz jót. A szereplőnégyes három plusz egy formációban működik. A négy figurából egy külön - szinte egy másik darabban - muzsikál. A történet szerint a Vendég Amerikából érkezik haza. Hosszas nyomozás után ellátogat ahhoz a férfihoz, aki negyven évvel ezelőtt, 1957 januárjában - ki tudja, miért és miként - egy sietős figyelmeztetéssel megmentette az ő életét. Gazdag, magányos és szeretetihés idősödő mérnökként most már haza is települne az Államokból. Sok pénzt adna, házat építené hálából megmentőjének, az Öregnek. Az Öreg azonban - egykori személyzetis, ortodox kommunista, a világ proletárjainak mielőbbi és újbóli egyesüléséről agresszíven álmodozó veszedelmes ködevő - imperialista aknamunkát, kémkedést gyanít a meglepő gesztusban. Nyilván van oka rettegni az

igazságszolgáltatástól, ezért nem hajlandó emlékezni ama megmentésre (vagyis ő ott sem volt akkor, amikor másokat nem mentett meg). A vacak lakótelepi lakásban az Eurosporton vegetáló Öreg hetente háromszor a régi pártsajtó híradásait másolja a könyvtárban, hogy dokumentálja a világszocializmus magyarországi szeletének szerinte mára agyonhallgatott, megcsúfolt tényeit. Végül - az újra hazát, szeretetet kereső Vendég szempontjából már későn - elszólja, leleplezi magát. Ezt a drámai tetőpont-pillanatot Spiró hibátlan és megrázó dramaturgiával készíti elő. Indokoltan lépteti be a komédiának jelölt dráma előterébe a Nőt, az Öreg elvált, elrontott életű lányát. Apjának nem kell az amerikai meghívás, a drága gépkocsi, a bankkártya - neki bezzeg kellene! Lenne szerető, feleség, üzlettárs, bármi a dúsgazdag jövevény oldalán. Ebből se lesz semmi, természetesen.

Hol itt a túlformáltság? A Feleség személyében. Nem elképzelhetetlen, hogy az Öreg, ez a kisszerű - és keserűségében begőzölt - munkásmozgalmi veterán hajdan a legostobább ludat vette feleségül. Spiró azonban alig-alig jellemez ezzel az alig- alig jellemzett figurával. A szituációból mit sem értő, a replikákat meg sem halló, az elhangzó szavakra töksüket Feleség csakis a szvetterkötészetű és mákostészta-melegítési eszméit hajtogatja számtalanszor. Az író általa akarja biztosítani a dráma vígjátéki háttérzenéjét. A Vendég és az Öreg, a Vendég és a Nő diskurzusait kétségtelenül ellenpontoszó módon tagolja, részben galvanizálja is az idősödő asszony valamennyi megszólalása, ejrősportos nyelvi primitívsége, lesújtó (valamiféle praktikumot nem nélkülöző) érzelmi barbarizmusa. Ha a Vendég vagy az Öreg egy-egy sorsdöntő mondatot vet ki magából, ő előhozakodik a mákostésztaival: most melegítsem-e vagy sem, én nem fogom újra melegíteni. A mákostészta a drámai közeg vígjátéki állandója. A közönség bizonyára jót fog nevetni rajta. Ezt a technikát, ezt a beszédmódot mégsem kellene agyonismételve, (mák)szemenként adagolni, a legelcsépeltebb és legtrehányabb kabaréfogássá silányítani. Még az írói instrukciót is félresiklatja a komponálás monotoníájára. „Én kitálalom - még egyszer nem fogom felmelegíteni - (Feleség elkezd tányérokat, villákat, késeket előszedni, és az asztalra pakolja őket).” Kisfunkcionárius, kisproletár családokban sem tipikus, hogy késsel-villával eszik a mákostészta. Még akkor sem, ha a családfő a Népszabadságot másolja, és felesége szerint „A négereknek écük van, mer majmokkal élnek házasságba”. Tudom, a színházi előadások majd a konyhaszekrényben hagyják a kést. Spiró vérbeli színházi ember, számít a színészekre és a rendezőre. A fenti azonban nem ajándékhiba, hogy legyen mit korigálni örömmel. (Egyébként a Kvartett nagyon jó előadásait remélhetjük a színházi évadtól, mert Spirónak alighanem sikerült felbőszítenie a színésztársadalmat. Mint ismeretes, azt nyilatkozta az egyik lapban: egyetlen magyar társulatban sincs két igazán jó férfi színész, akik képesek lennének eljátszani a Kvartett duettjét.)

A Feleség egy abszurdoid drámában, tragigrotészkben elnyerhetné a helyét, csakhogy a Kvartett nem ebben a stílárban szellemben érlelődött. Néhány nehézkes és fölösleges részlete is a túlformáltságról tanúskodik. Spiró György szereti belevenni darabjaiba a friss ismereteit és mérgeit, a régi tapasztalatait és indulatait. A Vendégnek az „artificial szőrrel” ellátott szexbabákról, a Japánban divatos szexuális aberrációkról élménybeszámoló-szerűen előadott nagymonológja vadidegen betét a szövegben. Lehet, hogy a Vendég magyar nyelvi emlékezőtehetsége épp a szokatlanabb nemi élet terén a legfrissebb - de az Öreg a trágárságnak ezeket a tirádáit semmiképp sem hallgathatja megjegyzés nélkül (ami elhangzik, az ő fülének valóban trágárság). Ezeket a szertelen elkanyarodásokat a dramaturg Spiró piros filctollal húzná ki, amikor egy íróársának textusát segíti színpadra. A Dobardan nyelv- és történelemórái is magyarázkodóan vonják el a figyelmet a fő tárgyról.

Visszatérve a kötetet záró és nagyban megemelő Kvartetthez, Spiró ebben újra eredményesen alkalmazza a Csirkefejben (is) bevált gondolatjeles, meg-megszakító írástechnikát. Emlékrögöket, vallomás-félmondatokat dob ki magából a színmű, zihál, tépelődik, fölhergelődik a darab. A Vendég-szövegeket az idegen szavak, a szókeresések tovább tördelik: „Amerikában van egy szekta - egy egész vallás - azoknak van egy nagy hogyhívják, arkávj - valami sziklás barlangban -, aki valaha élt, annak mind ott van a neve”. A ponttal sokszor be sem szegett mondatok lebegni vagy roskadozni hagyják az igazság felé hasztalanul tapogatózó vagy épp merő hazugság mondatokat. A felgyorsuló emlékezés, a százkilencvenes vérnyomás elsöpri a gondolatjelek

szüneteit. Az Öreg így eleveníti föl vallásának alapvető hittételét, a szent baloldaliság búcsújárását: „Én ott voltam a téren, '57 május elsején - félmillió ember volt ott! Félmillió! Sose volt ennyi ember felvonuláson, ebben a században, sose, csak akkor! A Nagy Imre-temetés '89-ben, az kismiska! Erről most nem beszélnek! El se lehetett férni a téren - fél évvel október huszonhárom után! Azokat nem kellett oda kivezényelni, mentek maguktól! Erről most nem beszélnek. Erről akkor volt Híradó is - biztos elégették már azt is, mindent elégetnek! De én ott voltam! Ott akkor az egész ország hitet tett, a szocializmus mellett! (...) Én kijegyzeteltem, azt is - egymilliót írtak, mintha félmillió nem lenne ugyanannyi! - odamentem, lemértem - egy fő, az egy négyzetméter - pedig lehetne számolni hetvenszer hetven centivel, még lazán is számoltam! - és leléptem, a teret - aztán lemértem, mérőszalaggal - és az utcákban is tömeg volt, ott voltam, biztosítottam, nem messze a csizmától, amit addigra már leszedtek -". Az Öreg, akinek az élete karhatalmi (határőr...? ávós...? munkásőr...?) és „biztosítási" (személyzetis...?) feladatok teljesítésében lett szolgálattá, a puritán kommunisták bizonyos ügyekben (és kizárólag bizonyos ügyekben) kérlelhetetlen igazságérzékének nincs híjával. Ő lelépi a teret. A másolófüzetébe írt neveket számokkal, osztályzatokkal is ellátja. Már elhunyt és még élő elvtársait, fegyvertársait piros vagy kék színű ötösökkel, hármassokkal, kettesalákkal indítja a marxista-leninista mennyország vagy pokol felé. Törvényt tesz a kétvégű, piros-kék „Vasas-ceruza" utóda, a mai írószerszám.

1957. május elsejének a himnuszából a Vendég (aki akkor már nem tartózkodott Magyarországon) megértheti, amit eleinte nem gondol (sőt az ellenkezőjét gondolja): hogy Magyarország nincs. A munkásosztály nagy seregszemléjén mindenki elment a térre, a Kádár-beszédet hallgatni. Üres lett Magyarország, mondhatnánk; mindenki ott szorongott és kiabált a téren, van róla Híradó. Mindenki...? Félmillió, egymillió, tízmillió - mintha nem lenne ugyanannyi! S az üres Magyarországon - ahol aki nem ment ki, az ment ki a térre - a tér sem volt. Az volt a legkevésbé.

Spiró nagy erejű drámai motívumokkal dolgozik. A kontextusa - azaz szervetlensége - miatt bíralt japán szex-motívum is nagy erejű. Az osztályozott történelem még inkább. A történelem mint többszörösen lemásolt és elrejtett (füzetenként hűtőszekrényben őrzött!) valóság: nagyszerű drámamag - egy periódus, egy eszme, egy réteg, egy mentalitás tökéletes termékletlenségének heroikusan groteszk szimbóluma.

A Kvartett művészi erényei leginkább a jócselekedet-motívumban összegeződnek. A Csirkefej Vénasszonya is arra ébredt rá, hogy ő soha nem tudott jó lenni, nem volt képes a szeretetre - tehát a jóság, a segítség engesztelő áldozatát akarta bemutatni az ítélkező Istennek. Ebből a nemes szándékból lett a totális életcsőd: a Vénasszony meggyilkolása a jótéteményéből eredt. A "jótett helyébe jót várj" igazsága fuccsol be a Vendég tervében is. Olyan házat akar építtetni az Öregéknek, ahol majd maga is családtagként húzódhat meg: „Ez a draft - alaprajz - vázlat - Majd ilyen lesz - Fura, hogy most egy hotelban lakom, és Budára látok - Pesten! -, de amíg ez a ház meglesz, addig is lehet egy ilyen házat rentolni - még nem volt időm - mindenhol a világon hotelekben laktam - egyik olyan volt, mint a másik, ha az ember nem néz ki az ablakon, ugyanott van, folyton ugyanott, egyedül egy hotelban - mindenhol ugyanott van az ember - börtön - solitary confinement - egyforma fehéregerek, egyforma ketrecekben - csak nincs, aki megfigyelje őket - ez egy ilyen kísérlet - és ugyanazt a primitív angolt beszélnek mindenütt - borzasztó -". A Vendég saját magával is jót cselekedne, ha sikerülne nagy, sorsfordító, gazdagító jót tennie az Öregékkel (a Csirkefej Vénasszonya is pénzértékben képzelte el a vezeklő jót). Végső soron azonban nem hálálkodni próbál '57 januárjáért, és nem a rideg hotelek helyett álmodja meg gyerekkori lakóházuk előkelőbb mását. A lélek háborgásai szeretnének elnyugodni a biztonságtudatban: „Meghálálni, hát nem érti?! A brave deed - nem azért, mert énvelem, hogy engem, hanem hogy tényleg tudok róla, egy jócselekedet - ami biztos -". A brave deed, a bátor (mutató) tett faktuma után a halált is könnyebb várni.

Magyarország azért nincs, mert félmillióan mentek el a térre. Mert egy Öreg két juroszport között a létezett szocializmus második, kivégzés- és börtönkorszaki hajnalát másolja diadalittasan, és azt hiszi: az utókor számára az ő füzetcsomagja lesz a szentírás. Mert egy

háaspár a „jugó árva vagy külföldi pénzhajsza" választásban egyiket sem választja, annyira lehetetlen itt az igazi választás. Mert egy másik háaspár a fogdaszerűen szűk lakásban szeretetlen ahogytesszükkel élőhalottá gyilkolja egymást. Mert már magasból nézvést sincs meg az ország, melyet a nyugati és keleti szervezett rablóbandáknál is eredményesebben fosztogat és él föl (ha még van mit fölélni) a falánk önerő, a helyi vezető, a nyomorult értelmiségi, a sunyi kispolgár, a cinikus semmittévő. Mert a politikusok siserehada a csoda láttán is csak a kis saját tőke kovácsolására gondol és példátlan ostobaságokra képes a hitvány versengésben (a csoda is olyan, amilyen - Legújabb Zrínyiász). Mert az Árpád-ház csak a kegyetlenség és az önérdék bővített újratermelése volt (drámapoétikai bizonyosság erre, hogy az Első Árpád-házi nevű figura Kálmán királlyal, II. Istvánnal, Boriccсал, Saullal és II. Lászlóval is azonos, a Második Árpád-házi pedig Álmos herceg is, II. - Vak - Béla is, II. Géza is). A világ azért nincs, mert mindenütt egyforma, mindenütt börtön, mindenütt otthontalan, mindenütt szeretetlen; mert „mindenütt ugyanott van az ember”.

Spiró György prófétáló drámaíró. Érzelmességét, szolidaritását, megindultságát leplezve hirdeti ítéleteit. Elég baj, ha ő - az író - hirdeti, a szövegbe csempészett, olykor publicisztikusan felszínes állásfoglalásokban. Ám a legtöbbször a figurák saját sorsából és stílusából fakad és fogalmazódik a reflektált vagy reflektálatlan ítéletalkotás. Az ítéletek néha nyerek, szövegezésük - ahogy, sajnos, mondani szokás - nyomdafestéket nem tűrő. (A hazai ipar legspeciálisabb fejlesztéseinek egyike a magyar nyomda az ő magyar nyomdafestékével.) Az író a trágárságáért, a gusztustalanságáért, a szentségtörésért többször támadták, perelték. Szövegeivel sokszor gyűjtött parazsat a fejére. Eléggé közismert a Virsaft egy félbeszakadt előadásának esete (József Attila Színház). Magas fórumokon is emlegették Szodomát és Gomorrát az Árpád-ház egyik-másik jelenete kapcsán (külön szörnyülködve, hogy ez a mű a Magyar Rádió Árpád-házi királydrámapályázatán a legjobbak közé kerülhetett). A kérdés erkölcsi, világnézeti taglalását, a magyar közízlés tűrőképességének vizsgálatát helyütt meg sem kísérelhetjük. Csupán a drámaszövegeket nézve: a Kvartett-ben teljesen idegen elem, írói önkény a nyelvi drasztikum. A Virsafton elhatalmasodó káromkodások alig leplezhetik, hogy a hazai élet káoszát bemutatni próbáló darab mint műalkotás is kaotikus (a túlformáltság itt a jelenetek mellérendelő elszaporításában jelentkezik). Az Árpád-háznak viszont megrendítő és csak így fogalmazható epizódja Béla és Illona kényszerű szeretkezése. A durván lemeztelenített három szűz közül célszerű Illonát választani a mocskos műveletre, mert ő „Uros szerb nagyzsúpán leánya, ki legfontosabb balkáni szövetségünk lehet". Az aktust irányító, fizikailag is mozgó István Béla megerőszakoltatásával, Illona odavetésével épp nagypolitikát csinál. Az Árpád-háznak folytató kell, és Illonában valószínűleg „Árpád-házi kölkök fogan éppen". A jelenetre rakódó stílári túlzásokat nemcsak az álszentek és nemcsak az egyház sokallhatja meg. De a férfiúként már tehetetlen István még a testi méretek szemlélésével és a papok gúnyolódásával is indokoltan jártatja a száját. A nőkhöz, sőt csak a nőkhöz valamikor értő dühödt ember benualtsága szól belőle. A személyes helyzet is motivált, s ha István megsaccol egy hímveszőt, az is magyar történelem. A szöveg arányairól lehet vitatkozni, e kép (14. jelenet) írói megalkotottságáról aligha. (Egyébként az impotencia vissza-visszatérő fontos motívum a drámakötetben. A fiziológiai tényből indítva válik elvontabban jelentéssé, az ember tehetetlenségét szimbolizálva.)

A prófétálások - minden igazságuk és morális telítettséjük, intő jellegük ellenére - az Ószövetség óta mindig túlzóak, s bizonyos mozzanatokban nevetségesek (ezt mindösszesen vette bele Babits irodalmunknak a prófétaszerepet legnagyobb mértékben felöltő alkotásába, a Jónás imájával együtt értendő és olvasandó Jónás könyvébe). Spiró hol egyszerű kabaréfogásokat, hol finomabb, áttételesebb grammatikai humort alkalmazva csitítja az ítéletmondás harsogó közvetlenségeit. Újabb színműveinek egyik legszebb vonása, hogy az általános nincs-ben, a majdnem ötszáz oldalnyi keserűségben és tagadásban különbséget tesznek ország és haza közt. Az ország, Magyarország az a földterület, amelynek egy ócska lakótelepi lakásba zárt, embertelen légköbmétereit a Vendég felkeresi - s ahonnan aztán undorodva és reménytelenül kifordul; visszafordul a „Dropouts, outcasts", az „emberi hulladékok" industry-birodalmába, Amerikába, vagy talán a Marsra, mert ott volt (ott legalább volt) élet, „- most mutatták ki, négy milliárd éve - a

Marson is volt élet". Az ország, Magyarország az az Okatootáia, ahol öpolgármestersége szerint „a koronás címerrel tesszük fel a magunk részéről a koronát a demokratikus, parlamentáris köztársasági államrendszer önkormányzatiságának kemény küzdelmekben kivívott győzelmére” - de a Himnusz helyett a Szózatot teszik föl a lemezjátszóra („Ez is jó lesz”), és a rendszerváltás terített asztal, állófogadás, csak férjen hozzá az ember (Vircsaft). Az ország, Magyarország az az államalakulat, mely erőszakkal, megbecstelenített nővel és lefogott, celláját visszasíró fő Árpád-házival próbálja összekalapáltatni trónörökösét. Az ország, Magyarország a budapesti, városligeti (XIV. ker.) Hősök tere, ahol nem az a cirkalom érdekli a főpolitikust, hogy „II. János Pál pápa öszentsége kinyilatkoztatta, miszerint szívéhez az összes kelet-európai, dél-amerikai, ázsiai, afrikai, valamint európai és amerikai nép egyaránt közel áll” (a felsorolás arcucsapásaira orca nem pirul, a riporter tónusra dobhártya nem szakad), és az is mellékes, mi van a feltámadt Zrínyiékkel, ha egyszer „Azt se tudom, hol fogok ülni, Antall mellett vagy Göncz mellett!”

A haza viszont, az érzelmi és nyelvi közösség, az alig megmagyarázhatóan patetikus tradíció más. A nyelvi hazában a viheder süjtölege elfűjja a pozdorja-ország pozdorja-szavait, a Varburgot, a gédépét, a pufajkást, a bumlizót, a bulistát, a „kávészunk, cigizünk, dumálunk, csak dolgozni nem fogok - a csajok igen!”-t. A viheder „Az a süjtölég. Viheder. - Jókainál.” A Vendég a londoni antik bookshopban vett Jókaikat és Mikszáthokat viszi mindenhová. Bárhová megy mérnöként, vele utazik a nyelvi hon. (Magyarországra nem hoz magyar könyvet, mert nem tudja, hogy - Spiró megint kibeszél egy kicsit a figura mögöl - „itt nem lehet kapni semmit magyarul - mért nincsenek itt magyar könyvek, Magyarországom? - csak az a szemét, ami mindenütt? - nem lehet Jókait kapni, Mikszáthot -”. Lehet kapni. Évekkel ezelött is lehetett. Díszkiadást és olcsóbbat, igényeset és kalózt.)

A haza az a reménypillanat, amelyben Zsófi, Béla „kicsi lánya” még meg- kérdezheti: „Csak Bal kán van, apu? Jobb kán nincsen?” Nem éppen eredeti és nívós ez a szóvicc (akkor már jobb az Ahogy tesszükben a fagitt - fagott), de a kérdésben van valami ellentett bizakodás. A reménypillanatnak nem kell sok idő az elillanáshoz. A haza az az iskola, ahol egy tanár (rövid ideig) restelli, hogy ő itt, azt, úgy tanítja (Vircsaft). A haza az a boldogtalan sorsközösség, amelyben a Hős így énekel: „... nem is sok századdal énelöttem / vajon hogyan éltek az emberek / akiknek szintén csak egy életük volt / és ez az ég a fejük felett // ... És azon tünödtem hogy énelöttem / mennyi halott volt - nem tudni - sok / és reméltem: majd csak ki fogom bírni / ha ök is kibírták valahogy”. A dalbetét a rímeit, a szakasz egy sorát vesztve így végződik: „Csak azt nem tudtam hogy ilyen nehéz / nem a halál de az hogy vagyok / hogy valótlan már minden amiben élek” (Ahogy tesszük. A magány jelemet „szonzonja” a legjobb Spiró változatos versalakú áriái, duettjei és kórusai között).

A darabok színházi sorsa különböző. Az Ahogy tesszük című dalmű (1987-88) Másik János zenéjével többször megállta a helyét, nagyszínházi és stúdiószínházi keretek között is (az utóbbi forma, a várszínházi előadás volt a megrendítöbb). A Legújabb Zrínyiász (1991) komédiája mára már avítt, számos szereplőjét leváltotta a politikai színpad. Arra tán Spiró energiáiból sem telik, hogy a hazai választások, személycserék, ügyek ritmusára félénként írja a legeslegújabb zrínyiádákat. Az ilyesfajta százszerplős makrodramát A békecsászár (1982) című gyűjtemény egyes színműveiben, valamint az 1997-ben megjelent Kőszegőkben már elintézte. Kár, hogy ezek a tablószerű, operai óriásdrámák, világdrámák - a legvékonykább Kőszegők kivételével - nem kaptak színteret. Szabadtérit, kőszínházit vagy képszínházit. Spiró provokatív gondolatosságát, szabályszerűden stiláris nagyvonalúságát ezek a nem skatulyázható alkotások hívebben közvetítik, mint kisebb lélegzetű színművei (a klasszikussá váló nemzeti dráma, a Csirkefej kivételével).

A Dobardan (1993-94) tragédiáját a délszláv háború elülte önmagában nem vehetné le a magyar színház virtuális repertoárjáról. A szerkezetnek a vígszínházi kamaraelőadáson is kiütözö hibáit kellene orvosolni.

Az Árpád-házhoz (vérzékeny és naiv krónika, 1994-95) nehezebb lesz két színészt (meg rendezöt és közönséget) találni, mint a Kvartetthez (1996), amely kedvelt színészdarabbá válhat.

Kidolgozásának ellentmondásai nem kérdőjelezhetik meg, hogy a legjobb Spiró-darabok - a Hannibál, Az imposztor, a Csirkefej - mellé sorolódik A Vircsaft (1995-96) lefeketült a félbeszakadt előadás miatti álbotrányban. További színpadi életének az is akadály, hogy immár más, még sötétebb aktualitások kéredzkedhetnek az író tollára. A Vircsaft még idilli állapot a mai politikai anomáliákhoz, leszámolás-sorozatokhoz képest. Egy-másfél év alatt sodorta el kemény küzdelmekben kivívott győzelmünk tempója.

Spiró György Mohózat című kötetével a legjelentősebb kortársi drámaírói életművek egyike gyarapodott. Hullámozó volt eddig is az oeuvre, hullámozó ez a gyűjtemény is. Legjobb lapjain magasra csap.

A Kvartettben a Nő arról beszél, hogy „apuka nem bírta az államot lenyúlni”. A Vendég nem érti a lenyúlni szót, a Nő nem érti az apja használta elzabrálni kifejezést. Tézis és antitézis szintézise a Vendég szava: elcsaklizni. A hetven, a hatvan és a negyven körüli nemzedék egy-egy képviselője mondja más szavakkal, egymásra értetlenkedve ugyanazt. Olvasói értik Spirót. Egy nyelvet beszélünk.

Elek Tibor

Idegen tollakkal ékesen, avagy a siker két arca

Gyulai Várszínház 1997

Soha ilyen gazdag, sokszínű, a színpadi játék sokoldalú lehetőségeit ilyen változatosan bemutató nem volt még a Gyulai Várszínház programja, mint az idén. Harmadik éve tart a Várszínház hagyományos arculatának megújítása, a fesztiválkarakter megformálása. Havasi István és Sík Ferenc két évtizedes tevékenységével maradandóan beírta nevét a Várszínház történetébe, nehéz és tartalmas örökséget hagyott mindenkori utódaira. Az 1995-ben örökökre lépő Cs. Tóth János (megbízott igazgató) és Csiszár Imre (művészeti vezető) feltehetően nemcsak saját szellemi önállóságának megőrzése és a színház új arculatának megteremtése miatt nem kívánt az elődök által járt úton továbbhaladni, hanem azért sem, mert a társadalmi-politikai-kulturális környezet, a nézői elvárások időközbeni megváltozásából arra következett, hogy az az út már nem is járható. Gyula fürdővárosi, üdülővárosi, idegenforgalmi központ jellege, a vár környezete pedig szinte kínálta magát a fesztiválprogramnak.

Mindezek ellenére az 1995-ös évad nem aratott túlzottan nagy sikert sem a közönségnél, sem szakmai körökben (miközben megismételte az előző évek gazdasági deficitjét). Ma már felesleges lenne kutatnunk, hogy miért nem, sokkal fontosabb az a tény, hogy a tavalyi, már jóval sikeresebb program után az idei évadra, úgy tűnik, a fesztiválkoncepció nemcsak elfogadottá, de eredményessé is vált. 44 napon keresztül 39 előadás zajlott le a várban és a tószínpadon, átlag 90 százalékos látogatottsággal. A belépőjegyekből származó bevétel így jóval meghaladta az előzetes várakozásokat, de természetesen elsősorban nem ennek, hanem a megfontolt tervezésnek és a szigorúan takarékos gazdálkodásnak köszönhetően a költségvetés egyensúlya is helyreállt. A közönség fokozott érdeklődésében, a vitathatatlan közönségsikerben nyilván szerepe van annak is, hogy Gedeon József, a színház új igazgatója (1996-tól) tudatosan nagy figyelmet fordít a propagandára és a fokozottan közönségbarát színházarculat megformálására. Gondoljunk csak például a színes, látványos felvonulásra, ágyúörgéses megnyitóra, az előadások előtti hangulatteremtő muzsikálásra, a színházi jelmezbe öltöztetett kedves jegyesdedekre, a sajtó munkáját megkönnyítő sajtótájékoztatókra, az alkalmanként viszonylag széles körben kiosztott tiszteletjegyekre. Természetesen minden kevés lett volna a közönség megnyerésére, ha a program nem lett volna minden ízében közönségbarát, sokféle érdeklődést és ízlést kielégítő, s ha a produkciók többségének minősége, szakmai színvonala nem lett volna a maga nemében

elsőrangú.

A komolyzene kedvelői az ünnepélyes megnyitó után nagy örömmel hallgathatták a várudvar különleges atmoszférájában Ravel Boleroját és Orff Carmina Burana című oratóriumát, még ha az Aradi Filharmónia Zenekara ezúttal nem is volt a legjobb formában. A könnyedebb zenés műfajok iránt érdeklődők a tószínpadon találkozhattak végre a legendás hírű Jézus Krisztus Szupersztárral az egykori Rockszínház előadásában és a Rigójancsi című Békeffy-Fényes operettel a Pécsi Nemzeti Színház előadásában. Ugyanitt került a közönség elé a Várszínház önálló produkciójaként Szigligeti vígjátéka, a Liliomfi is. A várban három drámai előadással találkozhatott az intellektuálisabb élmények, a mélyebb, elgondolkodtatóbb kérdések iránt fogékony közönség: Az ember tragédiájával a Várszínház saját produkciójaként, amelyben a Kolozsvári Állami Magyar Színház művészei működtek közre. A Mester és Margaritával a Zsámbéki Szombatok Nyári Színház és a Bukaresti Nemzeti Színház közös bemutatója keretében és a Mészöly Gábor-Rossa László által írt Balassi című zenés történelmi játékkal az Esztergomi Várszínház produkciójában. Nem fért el a várszínpadon, ezért a művelődési házban mutatta be a Craiovai Nemzeti Színház a világhírű román nyelvű Phaedra előadását, ami a nyelvi korlátok és a nálunk kevésbé ismert mozgásszínházi „nyelvezet” ellenére is rendkívüli élmény lehetett a publikum számára. Az eső miatt ugyancsak a művelődési házba szorult a hatodik alkalommal megrendezett jazz Fesztivál (Dél-alföldi szaxofon együttes, Kutas Zsolt Trió, Lantos Zoltán - Dresch Mihály duó, Gárdonyi László - Garrison Fewel), a második alkalommal létrehozott Népzenei Fesztivál (Vujicsics együttes, Rományi Rota együttes, Muzsikás együttes, Sebestyén Márta) és a Várszínház történetében először megrendezett Középkori Udvari Zenei Fesztivál (Mandel Quartett, Collegium együttes, Kobzos Kis Tamás). Megkegyelmezett viszont az időjárás a szintén először létrehozott Westel Dixi Fesztiválnak (Benkó Dixieland Band, Blaskó Dixieland Jazz Band), így a tószínpadon hallgathatták meg a dixieland zene kedvelői. Mint ahogy ott szembesülhetett a közönség pajzán paraszti történetekkel is Kiss Eszter és Molnár László (Katona József Színház) Csak bejebb, Jancsikám! című előadásában. Gondolt a Várszínház vezetése a gyerekekre is, őket a békéscsabai Jókai Színház társulata szórakoztatta A só című mesemusicaljével és a temesvári nemzetközi bábszínházi tábor csapata A játék című előadásával. A kicsit idősebb, középiskolás korú gyerekek pedig már birtokukba is vehették a várat és színpadát, ugyanis az Enyém a vár című estéken az idei Erkel Diákünnepek legjobb diákszínpadai léptek fel, a felnőtt közönség nagy tetszését is elnyerve (József Attila Gimnázium - Makó; Calliopé Diákszínpad - Mohácsy Mátyás Kertészeti Szakközépiskola - Gyula; Kádár Beáta - Turbucz Mária - Erkel Ferenc Gimnázium - Gyula; Bethlen Gábor Református Gimnázium - Hódmezővásárhely). S végül idén is volt a vár lovagtermében kiállítás, a tavalyi plakátkiállítás után, ezúttal Koncz Zsuzsa, majd Ilovszky Béla fotóit csodálhatta meg a közönség.

Lehet-e ennél színesebb, tartalmasabb programot elképzelni? Elképzelni talán igen, de megvalósítani, egyetlen nyáron, a behatárolt anyagi lehetőségek mellett, aligha. Mondható-e tehát, hogy az elmúlt évek legsikeresebb évadját zárta idén a Gyulai Várszínház? Ha a közönségsikert, a helyi lapok kritikusaik véleményét és a gazdaságossági mutatókat vesszük alapul, akkor igen. Ugyanakkor szembe kell néznünk a ténnyel, hogy az országos szakmai siker ezúttal is elmaradt, sőt még a színházi szakma figyelmét, érdeklődését sem sikerült felkeltenie a Várszínháznak. Többféle magyarázat is kínálkozik erre, az előbbiek után meglepőnek látszó távolságtartásra: lehet némi igazság abban is, hogy a szabadtéri színpadok általában nem kapnak méltó figyelmet a kritikusok részéről; vagy abban is, hogy az országos sajtóra, médiára talán nem fordított kellő figyelmet a Várszínház propagandája; talán még abban is, hogy mérvadó szakmai körökben s így médiakörökben Csiszár Imrét már nem kedvelik annyira, mint korábban, de még más körülmények is közrejátszhatnak. Mindezek elemzése és kutatása helyett én inkább mégis arra keresek választ a továbbiakban (az eddigi, inkább helyi, elfogultságra hajlamos nézői nézőpontot egy külső, tárgyilagosságra törekvő kritikus nézőpontra cserélve), hogy mit is érhet a Várszínház művészi teljesítménye az ország színházi élete, a színházi szakma, a színháztörténet szempontjából. S ha ebből a nézőpontból értékeljük a Várszínház idei évadját, mindjárt el kell választanunk a vendégelőadásokat, a más színházaktól megvett produkciókat, az ún. saját, önálló

bemutatóktól. Ugyanis bármennyire élvezte is a helyi néző például a román-magyar kooprodukcióban készült A Mester és Margaritát, a kritikus nem értékelheti a Várszínház teljesítményeként, hiszen már tavaly is és az idén is láthatta, értékelhette az előadást a Zsámbéki Szombatok bemutatójaként. Vagy bármennyire is szuperprodukciónak számított Gyulán a Phaedra, ha a kritikus a fővároshoz közelebbi Zsámbékon is megnézhetné, s bármennyire örömmel fogadta is a helyi közönség a Jézus Krisztus Szupersztárt, egy külső nézőpontból ennek az előadásnak már nem sok jelentősége volt. Ugyanígy nem sok köze volt (szerencsére) a Várszínháznak a Balassi Bálinthoz, de a rendezőhöz, Iglódi Istvánhoz is méltatlan, mert igen gyenge alapanyagból dolgozó, Balassi című produkcióhoz, amit az Esztergomi Várszínház hozott létre, s ott is mutatták be először. Vagy a Rigó Jancsi című, szintén nagyon rosszul sikerült operetthez, amit már régóta játszanak Pécsen, sőt már a tavaszi operettfesztiválon is megmértetett és gyengének találtatott. A gyulai (helybeliekből és üdülővendégekből álló) publikum ezeket az előadásokat is kitörő tapsal fogadta, ami elsősorban azt mutatja, hogy a gyulai egy végtelenül hálás és udvarias közönség, de a mindenkor közönségsikerrel kapcsolatos túlértékelések veszélyeire is figyelmeztet. Kár lenne folytatni a felsorolást, s újra számba venni a Várszínház nyári programjait, az a lényeg, hogy a végén két olyan önálló bemutató marad, ami elvileg felkelthette volna a szakma figyelmét is, Az ember tragédiája és a Liliomfi. Mindkettő klasszikus magyar drámát porol le és kelt életre, mintegy a várszínházi hagyományok folytatásaként és mintha csak az antik mintát (tragédia+komédia) követve.

Az ember tragédiájának mind az irodalomtörténetben, mind a színháztörténetben számtalan, gyakran egymásnak ellentmondó elemzési, értelmezési kísérlete van. Rendkívüli problémagazdagsága, összetett és mély gondolatisága mindegyikre lehetőséget is ad. A Csizsár Imre által rendezett előadás az Úr és Lucifer viszonyát, konfliktusát állítja középpontba; küzdelmük az emberért folyik, miként az egykori misztérium-drámákban, moralitásokban. Lucifer megkontrázza a teremtést, az Úr világát akarja megdönteni azzal, hogy az embert öngyilkosságba kergeti, az Úr pedig „betáplálja” az emberbe a reményt és nem hagyja kiveszni belőle. A madáchi mű egy olyan kétszintes dráma (Bécsy Tamás terminológiája), amelyben a földi, evilági szint és a túlvilági, édeni határai összemosódnak. Ádám és Éva számára az evilági szinten az édeni állapothoz (az abszolút jóhoz és pozitívhoz) viszonyítva korcsosul el minden eszme és érték szükségképpen, hiszen az édeni állapotot megrontotta a jónak, a nemesnek, a szépnek a tagadása. Az édeni teljesség már megvalósíthatatlan az evilágban, de fellelhető mégis valami „édeni” az ember bensejében a teljességbe, az eszmék abszolút jó voltába vetett hit, a jövő iránti reménykedés formájában. A két világszintnek a szétválását és mégis összetartozását jeleníti meg a gyulai előadás is, sőt Csizsár Imre egyik nyilatkozata szerint végül is azt a kérdést feszegeti, hogy „Kovácsolható-e Istenből és Luciferből olyan optimum, ami az embert normális úton vezet? Vagy kénytelen a hőzöngő hit vagy a hideg ráció útján eltévelyedni?” Ha jól értem az előadás végén az Úr Lucifert átkaroló és kikísérő mozdulatát (ami nem következik kettejük korábbi kibékíthetetlen látszó viszonyából), akkor az a jelenet is ezt a lehetőséget akarja szemléltetni.

Madách drámái költeménye nem realista mű, nem törekszik a világtörténelem valóságos cselekménymenetének bemutatására, sem realista ember- és lélekábrázolásra. Mindaz, ami az általa elképzelt színpadon (ha színpadra képzelte egyáltalán) történik, a fentebb vázolt problémakörnek és még sok más kérdésnek, gondolatnak izgalmas drámai helyzetekből kibontott, lírai hant vételű, a részletek helyett csak a lényegre koncentráló, helyenként absztrakt, sémaszerű bemutatása. Helyesen döntött ezért Csizsár Imre akkor, amikor nem látványos történelmi tablók naturalisztikus megelevenítését tűzte ki célul (a várszínház nem is igen lett volna erre alkalmas), hanem sokkal inkább a gondolatok élményszerű életre keltését. Az előadás tulajdonképpen egyetlen helyszínen játszódik, egy felvidéki parasztház udvarán, abból a fikcióból kiindulva, hogy az 1860-as évek elején, a magyar szabadságharc utáni új reményekkel és kiábrándulásokkal teli korban egy amatőr színtársulat, hozzájutva a drámaszöveghez, paraszti gúnyába öltözve, a maga ízlésvilága szerint adja elő a történetet. Ezzel a kerettel nemcsak a színjáték játék-volta hangsúlyozódik ki, elfogadhatóbbá téve a helyenkénti didaktikusságot, hanem a nemzetek fölötti eszmeiségű, egyetemes érvényű mű is „magyarabbá” válik, és így lesz funkcionális az is, hogy

egy-egy színész több (4-5) szerepet játszik. A probléma csupán annyi, hogy ez a képzeletbeli helyzet a néző számára az előadásból nem tudható meg, csak a rendező nyilatkozataiból értesülhet róla, s így az egész paraszti környezet könnyen érthetlenné válhat számára. Az előadás egyik legnagyobb erénye az, ahogyan sikerül megoldani ebben a szűk térben a gyors, olykor szinte észrevétlen színváltozásokat. A rendező által tervezett trükkös díszletek, Valkay Ferenc mozgalmas koreográfiái, Szakács Györgyi mértéktartó, de a korhangulatot felidézni képes jelmezei és az ötletes technikai megoldások egyaránt közrejátszanak ebben. A több mint három órás, de végig jó ritmusú, pergő előadás során a látvány sohasem nyomja el a gondolatiságot, de háttérbe sem szorul, leginkább látvány és gondolatiság optimális egyensúlyáról beszélhetünk, igazi színházi ösztömvészetéről, ahol a szöveg, a színpadi mozgás, a látvány, a (Mártha István-i professzionális és érzelemgazdag) zene mind egymást erősíti. A sikerhez természetesen nagy mértékben járult hozzá a Kolozsvári Állami Magyar Színház kitűnő, sok lelkes fiatal foglalkoztató társulatának igyekezete és fegyelmezett munkája. A színészek közül a Lucifert alakító Boér Ferenc teljesítménye emelhető ki leginkább. Boér mindent tud ahhoz, hogy a luciferi embert elveszejtő szándékból, hideg racionalitásból, cinikus bölcsességből már-már megnyerő, szimpatikus hőst formáljon. Alakítása az emlékezetes, maradandó Lucifer-alakítások közé sorolható. Túlzottan is ő válik az előadás főszereplőjévé, mivel Kardos M. Róbert Ádámja szokatlanul erőtlén és reszketeg. A fiatal színész szerepértelmezésével is gond lehet, de talán nem is rendelkezik még elegendő színészi tapasztalattal és eszközkészlettel ahhoz, hogy az Ádám szerepváltásaiban rejlő lehetőségeket maradéktalanul kiaknázza, s például a nagyra törő és küzdő ember erkölcsi méltóságát is megjelenítse. Csutak Réka Éva alakjában már jobban feltalálja magát, jobban képes alkalmazkodni az újabb és újabb szerepváltásokhoz, miközben sikerül érzékeltetnie a „költészetté és dallá” nemesedő nőiség állandóságának megtartó erejét is. A mellékszereplők közül a több fontosabb alakban is feltűnő Salat Lehel és Bogdán Zsolt teljesítménye a leginkább figyelemre méltó. Az előadás a bemutatókor még magán viselte a várszínházi bemutatók kiérleletlenség miatti gyakori hibáit: nem mindig volt még teljes az összhang, a jelenetek összeillesztésének fogaskerekei csikorogtak még olykor, a színészek szövegtudása, illetve -mondása is meg- megdöccent még. Ennek ellenére a pátoszt általában kerülő, helyenként mégis felemelő, magasztos atmoszférájú előadás a madáchi gondolatokat hitelesen tolmácsolva újfent és fényesen bizonyította, hogy a Tragédia nem könyvdrama, korunk embere számára is érvényes üzenete élvezetes színpadi játékban is kibontható. Színháztörténeti jelentőségét és értékét, napjaink színházi életén belüli rangját azonban csökkenti az a tény, hogy „ugyanazt” az előadást Csiszár Imre létrehozta már egyszer, tizenhárom évvel ezelőtt Miskolcon, s ezt a szakma jól tudta, vagy ha nem, akkor egy Népszabadság-beli kritikából hamar megtudhatta. A Gyulai Várszínház érdemeit a produkció létrehozásában némileg az is csökkentheti, hogy tulajdonképpen a Kolozsvári Állami Magyar Színház előbemutatóját láthatta a gyulai közönség a várszínházi körülményekhez igazítva, mert valójában ott készült az előadás, és októbertől ott is kerül bemutatásra. Ez azonban ma már nem szokatlan, a mai gazdasági körülmények között nem kis feladatot jelent egy szabadtéri színház számára, hogy csak a saját erejéből, s csak a saját közönsége számára hozzon létre bemutatókat.

Ennek ellenére a Gyulai Várszínházban az idén is létrejött egy ilyen, hiszen az a Liliomfi, amit Gyulán hat estén keresztül láthatott a közönség, egy alkalmi, több színházból verbuvált társulat egyszeri produkciója volt. Erényére legyen mondva, ez alig-alig látszott rajta; Balakó Tamásnak sikerült megszerveznie és megrendeznie a csapat zökkenőmentes, sőt harmonikus együttműködését. Kitűnően funkcionáló ötletként egy, az előadás kezdetén a színészek által behúzott ekhósszekéren és környezetében játszódik a darab, itt is kihasználva a „játék a játékban” elvet, s egyúttal a magyar színjátszás hőskorára, a vándorszínjátszók életére is emlékeztetve. Gyarmathy Ágnes díszletei ráadásul nemcsak korhűek, de rendkívül praktikusak is, a szükséges átváltozásokra is képesek. Balakó Tamás rendezése igyekszik kihasználni Szigligeti darabjának dramaturgiai erényeit, azt, hogy remek vígjátéki félreértésekből eredő helyzetek sora ad új és új lendületet a sziporkázó fordulatokban, szemfényvesztő szerepcserékben gazdag cselekménynek. Kihhasználja a hatáskeltés számos lehetőségét, a kettéosztott színpad, a hangulatos dalbetétek, a

pergő szójátékok fokozzák a félreértések kacagtató humorát. Az ifjú Swartz csónakon való közlekedését ugyanakkor már túlzó poénnak és elidegenítő hatásúnak érzem, mint ahogy némileg zavaró, minden fülbemászó volta ellenére, Mártha István eklektikus dallamvilága, mert már-már ironikus, parodisztikus hatású. Az előadás végén, éppúgy mint Makk Károly klasszikus, az ötvenes években készült filmjében, de az eredeti műtől eltérően, Liliomfi szakít gyámapjával, hogy a vándorszínész mesterségnek élhessen továbbra is, az pedig mérgében feleségül veszi Camilla kisasszonyt. Ezzel a megoldással még egy belépőt teremtenek Lehoczky Zsuzsa számára, aki láthatóan élvezi Camilla szerepét, kár, hogy a gesztusai és hangváltásai sokszor határozottan a filmbeli Camillát alakító Dayka Margitéra emlékeztetnek. A darab a Camilláé mellett még számtalan bravúrszerepre ad lehetőséget, de ezzel inkább csak a sokoldalú színészi képességeit bizonyító, Liliomfit alakító Fillár István tudott élni, igaz, Kiss Jenő is sokat kihozott Kányai fogadós alakjából, s a fiatal, gyulai származású Kovács Vanda sem okozott csalódást. Annál inkább a Mariska szerepében helyenként affektáló Balázsovits Edit, akinek ráadásul a beszédhangja, sajnos, sokkal kevésbé színpadra való, mint az énekhangja. A színészek (a további főbb szerepekben: Bánffy György, Újlaky Dénes, N. Szabó Sándor, Salinger Gábor, Szirtes Gábor) összteljesítménye, s így maga az előadás sem volt igazán magával ragadó erejű, nem jött létre eléggé oldott, felszabadult, a vásári komédiázásokra emlékeztető bolondozás. De a szellemes dramaturgia ellenére talán a darabban is baj van, vagy inkább korunk emberével (?), akit mintha nem igazán tudna megszólítani, megérinteni ma már ez a múlt századi körülmények között is meseszerű világ.

Egy lehetséges, tárgyilagosságra törekvő, kívülálló kritikus nézőpontból áttekintve a Várszínház programját, talán már nem is olyan meglepő az országos visszhang elmaradása. S még kevésbé, ha a tavalyi programra is visszagondolunk, amikor szintén két önálló darabot mutatott be csupán a Várszínház: Nagy András Báthory Erzsébetjét és Kodály Hány Jánosát. A Báthory Erzsébet egy szakmailag szépen megvalósított kétszemélyes kamaraelőadás volt, ami nem igazán való a várszínházra, de mégsem emiatt nem keltett feltűnést, hanem azért nem, mert Csiszár Imre ugyanezt az előadást, ugyanezekkel a szereplőkkel már tíz évvel ezelőtt megrendezte Dunaújvárosban. (Akkor nem is maradt el a méltatás.) A Novák János rendezte Hány János pedig minden előzetes reményekre rációlván, sajnálatosan feledhető produkciónak bizonyult.

Mindezek után talán nem teljesen alaptalanul fogalmazódnak meg bennem az alábbi aggodalmak. Vajon nincs-e veszélyben mára, a látványos közönségsiker ellenére, a Gyulai Várszínház egykori, az ország színházi életében betöltött kiemelkedő szerepe, szakmai rangja, presztízse? Természetesen nem a múltbeli színházi arculatot óhajtom én vissza, csupán a múltbeli érdeklődést és megbecsülést, ami akkor annak ellenére is övezte a Várszínházat, hogy akkor is voltak, nem is ritkán, gyenge produkciók, ösbemutatók, amelyekről a megszépítő messzeség következtében hajlamosak megfeledkezni ma már sokan. S azt sem gondolom, hogy a Csiszár Imre által megkérdőjelezhetetlennek tekintett fesztiválkon koncepció veszélyezteteti önmagában a Várszínház hírét. Sokkal inkább úgy látom, hogy a valamilyen szempontból kiemelkedő, az ország színházi életében valódi eseménynek számító, színháztörténeti jelentőségű, a Várszínház értékkeremtő és szellemi műhelyteremtő rangját igazoló saját produkciók elmaradása veszélyezteteti azt. Hogy a fesztiválprogram miért nem jelentheti a Várszínház új arculatát és miért nem teremtheti meg új rangját, arról már részben szóltam. (Fesztiválprogramot elvileg egy felkészült, ügyes, kulturális programszervező iroda is képes megszervezni, ahhoz nem kell a Várszínház. A művelődési házba szorult rendezvények is jól szemléltették azt, hogy a fesztiválprogram egy részre mennyire nem színházfüggő, mégha más is lett volna a hangulatuk a várban. A vendég-előadásokhoz a Gyulai Várszínháznak nem sokkal volt több köze a nyáron, mint a télen, szintén a művelődési házban bemutatott Nem félünk a farkastól című, Katona József Színház-beli produkcióhoz, vagy a téli kamaraszínházi előadásokhoz.) De azért sem kelthet feltűnést a fesztiválprogram, mert a többi kiemelt központi támogatást kapó szabadtéri színház (Szabad Tér Színház, Ferencvárosi Ünnepi Játékok, Kisvárdai, Esztergom, Kőszeg, Szeged, Szentendre, Zsámbék) csaknem mindegyike hasonló jellegű fesztiválprogrammal szórakoztatja közönségét, miközben egy-két önálló produkciót is létrehoz. Véletlenül sem merészelem a fesztiválprogramot

megtámadni ezzel, még azzal sem, ha újabb kérdőjelet teszlek mellé, arra emlékeztetve, hogy Gyulán nyaranként ma már a Várszínház nélkül is egymást kergetik a fesztiválprogramok, a Dréher-Unicumtól a Végvári Estéken át a Minden Magyarok Táncfesztiváljáig, már-már veszélyeztetve az egykor csendes üdülővároska nyugalalmát. Inkább csak azt a tétova kérdést fogalmazom meg, hogy vajon nem lenne-e érdemes az összköltségvetésből kicsit többet fordítani a jó értelemben vett saját szuperprodukciók létrehozására? (Az idén a kb. ötven milliós keretből kb. 15 millió jutott a saját előadásoknak.) Vajon elfogadható-e, hogy miközben a Gyulai Várszínház más szabadtéri színházak önálló produkcióit megveszi (Zsámbék, Esztergom), maga nem hoz létre olyat, ami másutt is eladható lenne? Vajon igaz-e, hogy nincsenek bemutatásra méltó új magyar drámák? Ha igaz, vajon nem lehetne-e íratni, mint régen, vagy egy drámapályázat kiírásával nem lehetne-e a színház közelébe vonzani új szerzőket? Vajon nem lenne-e érdemes megkísérelni az egy éve működő és nagy népszerűségnek örvendő kamaraszínházban legalább egy önálló téli produkció létrehozását?

Mindezek a kérdések azért sorakoznak a Gyulai Várszínház iránt elkötelezett nézőben és kritikusban, mert attól tart, ha a legutóbbi évek tendenciája tovább folytatódik, akkor a Gyulai Várszínház nem lesz többé országos hírű fogalom, csupán egy lesz, egy marad a jórészt befogadószínházként működő, fesztiválprogramot szervező szabadtéri színházak között, ami a nézőt, természetesen, esetenként még mindig eltöltheti majd örömmel... A közönségigények és a szakmai elvárások kielégítésének egyensúlyát megtalálni nem könnyű, de tetszik, nem tetszik, ez korunk egyik legnagyobb művészi feladata.